

KONGRES WSI POLSKIEJ W UNII EUROPEJSKIEJ

praca zbiorowa
pod red. Cezarego Olejniczaka

SLD

KONGRES WSI POLSKIEJ W UNII EUROPEJSKIEJ

praca zbiorowa
pod red. Cezarego Olejniczaka

Warszawa 2017

Spis treści

Ogólna charakterystyka obszarów wiejskich
oraz ludności mieszkającej na wsi
po akcesji Polski do Unii Europejskiej 3

Ocena sytuacji społeczno-ekonomicznej
w polskim rolnictwie w latach 2010 i 2016 17

Wspólna Polityka Rolna – aktualne problemy
i rekomendacje do stanowiska Polski. 35

Ogólna charakterystyka obszarów wiejskich oraz ludności mieszkającej na wsi po akcesji Polski do Unii Europejskiej

Charakterystyka obszarów wiejskich w Polsce jest silnie zróżnicowana, co wynika z określonych przesłanek rozwojowych bazujących na czynnikach historycznych, urbanistycznych i demograficznych. To zróżnicowanie powoduje określone konsekwencje ekonomiczne oraz społeczne w ramach poszczególnych województw. Analizy empiryczne wskazują na istnienie siedmiu typów gmin, których rozkład przestrzenny nie jest jednakowy na terenie całego kraju: województwa z dominacją rolnictwa tradycyjnego (podlaskie, lubelskie, mazowieckie, świętokrzyskie), województwa z dominacją rolnictwa wielkoobszarowego (zachodniopomorskie, pomorskie, warmińsko-mazurskie, kujawsko-pomorskie), województwa z gminami posiadającymi przewagę funkcji rolniczej (podkarpackie, łódzkie, świętokrzyskie, lubelskie), województwa z rozdrobnionym rolnictwem (podkarpackie, małopolskie), województwa z równowagą sektorów gospodarczych (opolskie, wielkopolskie, dolnośląskie, lubuskie, pomorskie), województwa z gminami posiadającymi zredukowane funkcje rolnicze (śląskie, małopolskie, opolskie), województwa z gminami silnie zurbanizowanymi (mazowieckie, śląskie, wielkopolskie, zachodniopomorskie)¹. Układ przestrzenny obszarów wiejskich w Polsce jest zatem trwale różnicowany przez dwa czynniki. Pierwszy z nich to czynnik historyczny odnoszący się do granic rozbiorowych i międzywojennych. Drugi czynnik odnosi się do lokalizacji gmin względem ośrodków regionalnych, co powoduje powstanie stref centralnych oraz peryferyjnych w obrębie poszczególnych regionów.

Analiza danych GUS, które dotyczą wybranych aspektów sytuacji społeczno-gospodarczej w latach 2002–2014, ujawnia następujące informacje na temat polskiej wsi w tym okresie: obszary wiejskie zajmują 93,1% powierzchni kraju, w 2014 r. było 52545 miejscowości wiejskich, ludność na wsi stanowiła w 2014 r. 39,7% ogółu ludności (w 2002 r. 38,3%), na obszarach wiejskich przypadało na 100 mężczyzn mniej kobiet niż w skali całego kraju, na obszarach wiejskich w całym

¹ IRWiR PAN, *Monitoring rozwoju obszarów wiejskich. Etap II. Synteza*, Warszawa 2016, s. 9–11, http://admin.www.irwirpan.waw.pl/dir_upload/site/files/Malgosia/Synteza_EtapII_MROW_2016.pdf

analizowanym okresie mediana wieku mężczyzn i mediana wieku kobiet mieszkających na obszarach wiejskich była niższa niż w przypadku całego kraju, ludności w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym przypada więcej na obszarach wiejskich niż w skali całego kraju (71,3 w 2002 r., 58,0 w 2014 r.)².

Odsetek ludności aktywnej zawodowo w rolnictwie w Polsce należy do jednych z najwyższych w Unii Europejskiej, choć należy wskazać, że wykazuje on tendencję malejącą, co wynika zarówno z przemian ekonomicznych w zakresie struktury gospodarstw rolnych jak i trendów demograficznych. W 2005 r. 8,8% ludności aktywnej ekonomicznie pracowało w polskim rolnictwie, a w roku 2014 ten wskaźnik wynosił 6,9%. Dla porównania w innych wybranych państwach członkowskich Unii Europejskiej: na Litwie 4,7% w 2005 r. i 3,3% w 2014 r., w Niemczech 1% w 2005 r. i 0,7% w 2014 r., w Portugalii 5,7% w 2005 r. i 4,5% w 2014 r., w Rumunii 5,4% w 2005 r. i 3,3% w 2014 r. W całej Unii Europejskiej w okresie od 2005 r. do 2014 r. obserwujemy spadek ludności aktywnej zawodowo w rolnictwie od 2,6% w 2005 r. do 1,9% w 2014 r.³

W 2016 r. na wsi mieszkało 15 303 500 osób (39,82% mieszkańców Polski), a liczba mieszkańców wsi w poszczególnych województwach była następująca: Dolnośląskie – 901 592 osób, Kujawsko-pomorskie – 844 636 osób, Lubelskie – 114 3871 osób, Lubuskie – 356 979 osób, Łódzkie – 921 728 osób, Małopolskie – 1 744 863 osób, Mazowieckie – 1 916 385 osób, Opolskie – 478 030 osób, Podkarpackie – 1 251 508 osób, Podlaskie – 466 963 osób, Pomorskie – 828 800 osób, Śląskie – 1 049 130 osób, Świętokrzyskie – 694 478, Warmińsko-mazurskie – 588 418 osób, Wielkopolskie – 1 577 995 osób, Zachodniopomorskie – 538 124 osób⁴. Warto zauważyć, iż zaledwie w sześciu województwach mieszka aż 56,7% wszystkich mieszkańców obszarów wiejskich w Polsce: Mazowieckie, Lubelskie, Małopolskie, Podkarpackie, Śląskie, Wielkopolskie. Szczegółowe dane na ten temat zawiera wykres „Ranking województw wg liczby mieszkańców wsi

² GUS, Urząd Statystyczny w Olsztynie, Obszary wiejskie w Polsce w 2014 r., Warszawa, Olsztyn 2016, s. 64–65, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rolnictwo-lesnictwo/rolnictwo/obszary-wiejskie-w-polsce-w-2014-roku,2,2.html>.

³ GUS, Rocznik Statystyczny Rolnictwa 2016, Warszawa 2017, s. 417–418, https://stat.gov.pl/download/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5515/6/10/1/rocznik_statystyczny_rolnictwa_2016.pdf

⁴ GUS, Ludność w 2016 r., Warszawa, 23.03.2017 r., https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5468/30/1/1/ludnosci_i_ruch_naturalny_w_2016.pdf.

w ramach ogółu mieszkańców danego województwa w 2016 r.”. Ponad 50% mieszkańców danego województwa mieszka na terenach wiejskich w następujących województwach: Podkarpackim, Świętokrzyskim, Lubelskim, Małopolskim. Są to zatem te województwa, które zaliczane do wschodniej części naszego kraju (obszar byłego zaboru rosyjskiego). Natomiast mieszkańcy wsi stanowią najniższy odsetek w całej populacji danego województwa (poniżej 35%) w przypadku: Zachodniopomorskiego, Dolnośląskiego, Śląskiego. Dane dla wszystkich województw są ukazane na wykresie „Ranking województw wg odsetka mieszkańców wsi w ramach ogółu mieszkańców danego województwa w 2016 r.”

Należy zauważyć, iż tereny wiejskie według liczby ludności na poziomie poszczególnych województw są wyraźnie zróżnicowane. Gmin, mających największy odsetek terenów wiejskich o liczbie ludności według poszczególnych kategorii wielkości znajdowało się w województwach: poniżej 5000 mieszkańców – Podlaskim, 5000–7499 mieszkańców – Lubuskim, 7500–9999 mieszkańców – Opolskim, 10 000–12 499 mieszkańców – Śląskim, 12 500–14 999 mieszkańców – Śląskim, 15 000 i więcej mieszkańców – Małopolskim. To zjawisko zróżnicowania przestrzennego ma określone konsekwencje ekonomiczne i społeczne, wymaga stosowania odmiennych instrumentów pobudzania rozwoju – zarówno na poziomie działań w ramach samorządu terytorialnego jak i oddziaływania w ramach polityki sektorowej.

Prognozy demograficzne GUS wskazują, że w latach 2015–2050 dojdzie do wzrostu wielkości populacji mieszkańców wsi w ogólnej liczbie ludności Polski, co będzie wynikiem oddziaływania różnych czynników demograficznych (wymieranie, urodzenia, migracje). Szczegóły tej prognozy są następujące: „Przewiduje się, że udział ludności wiejskiej w ludności ogółem w 2050 r. wzrośnie i wyniesie 44,5%, czyli zwiększy się o 4,7 p.%. Wzrostu odsetka ludności wiejskiej w tym okresie można spodziewać się w każdym województwie, a największy będzie miał miejsce w województwie wielkopolskim (o 8,0 p.proc.). Natomiast w 2050 r. największy udział ludności wiejskiej, zgodnie z prognozami, będzie charakteryzował województwo podkarpackie (63,0%).⁵ Trzeba zaznaczyć, iż ten wzrost wielkości udziału ludności wiejskiej do 2050 r. nie odwróci trendu

⁵ GUS, Urząd Statystyczny w Olsztynie, Obszary wiejskie w Polsce w 2014 r., Warszawa, Olsztyn 2016, s. 140, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rolnictwo-lesnictwo/rolnictwo/obszary-wiejskie-w-polsce-w-2014-roku,2,2.html>.

spadkowego w zakresie wielkości całej populacji mieszkańców Polski, zakładając utrzymanie istniejącego tempa zmian w zakresie struktury demograficznej naszego kraju. Ogólna sytuacja Polski w najbliższych 20–30 latach prawdopodobnie będzie ulegała pogorszeniu.

Kierunki rozwoju rolnictwa oraz charakterystyka rolników w Polsce

W „Programie Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020” wskazano na następujące potrzeby rozwojowe obszarów wiejskich, które powinny być przedmiotem działań decydentów politycznych oraz obiektem oddziaływania w ramach modernizacji i przekształceń strukturalnych polskiego rolnictwa: zwiększenie liczby konkurencyjnych gospodarstw rolnych, reorientacja małych gospodarstw w kierunku rolniczym lub pozarolniczym, zapewnienie trwałości rolnictwa w obliczu zmian klimatu i naturalnych ograniczeń oraz ochrona i poprawa stanu wód gruntowych, poprawa zbytu produktów rolnych i wzmocnienie pozycji rolników w łańcuchu żywnościowym, poprawa jakości produktów rolnych i żywnościowych, odtwarzanie i zachowanie różnorodności biologicznej, w tym na obszarach NATURA 2000 i obszarach o utrudnieniach naturalnych, promowanie zrównoważonych metod gospodarowania: rolnictwo zrównoważone i rolnictwo ekologiczne, zachowanie zasobów genetycznych roślin uprawnych oraz zwierząt gospodarskich, tworzenie możliwości zatrudnienia poza rolnictwem bez zmiany miejsca zamieszkania, rozwój infrastruktury technicznej i społecznej na obszarach wiejskich, aktywizacja mieszkańców obszarów wiejskich i wykorzystanie potencjałów endogenicznych na rzecz rozwoju lokalnego, wzrost innowacyjności, unowocześnienie sektora rolno-spożywczego oraz podniesienie poziomu wiedzy producentów rolnych⁶. Polskie rolnictwo powinno zatem podlegać przemianom, które będą stanowiły całościowy system adaptacji do zmian występujących w otoczeniu politycznym, ekonomicznym, społecznym, a także występującym w środowisku naturalnym na terenie Polski.

⁶ Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020, Warszawa, 18 kwietnia 2017 r., s. 40, <http://www.minrol.gov.pl/content/download/61408/337259/version/1/file/Program%20Rozwoju%20Obszar%C3%B3w%20Wiejskich%20na%20lata%202014-2020%20wersja%20skr%C3%B3na.pdf>.

Celem strategicznym tej adaptacji będzie wzrost szybkość tych przemian, co powinno wynikać z przyjętego w ramach PROW 2014–2020 harmonogramu działań

Należy zgodzić się z ekspertami, iż przystąpienie Polski do Unii Europejskiej było bardzo ważnym impulsem rozwojowym zarówno dla polskiego rolnictwa jak i obszarów wiejskich ze względu na uzyskanie pełnego dostępu do nowych rynków konsumenckich oraz stabilnych źródeł publicznego finansowania polskich gospodarstw rolnych. Ocena skutków akcesji Polski do Unii Europejskiej jest jednoznacznie pozytywna: „Najważniejszym źródłem zmian i przyspieszenia procesu zmniejszania dystansu rozwojowego między miastem a wsią w Polsce jest integracja naszego kraju z Unią Europejską i korzyści z tego płynące. Lata 2004–2016, a więc okres członkostwa Polski w UE, to niewątpliwie najlepszy czas dla polskiej wsi – zapewne w całej jej historii. Dla wyraźnej poprawy sytuacji dochodowej, infrastrukturalnej czy edukacyjnej mieszkańców wsi wielkie znaczenie miały skumulowane efekty przede wszystkim dwóch rodzajów polityki unijnej: wspólnej polityki rolnej (WPR) i polityki spójności”⁷.

Po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej w 2004 r. nastąpił wyraźny wzrost liczby ekologicznych gospodarstw rolnych (gospodarstw stosujących ekologiczne metody produkcji rolniczej, które posiadają certyfikat nadany przez jednostkę certyfikującą lub są w trakcie przedstawiania na ekologiczne metody produkcji rolniczej) w ogólnej liczbie gospodarstw rolnych w Polsce – w 2005 r. było 1463 gospodarstw rolnych z certyfikatem (powierzchnia użytków rolnych: 38 673 ha), a w 2015 r. 19813 takich gospodarstw rolnych (powierzchnia użytków rolnych: 501 925 ha)⁸. W 2015 r. rozkład przestrzenny ekologicznych gospodarstw rolnych w podziale na poszczególne województwa był następujący: Warmińsko-mazurskie – 3477, Zachodniopomorskie – 2843, Podlaskie – 2815, Mazowieckie – 1860, Lubelskie – 1643, Podkarpackie – 1131, Małopolskie – 1070, Lubuskie – 1056, Świętokrzyskie – 807, Dolnośląskie, – 773, Wielkopolskie – 725, Pomorskie – 642, Łódzkie – 410, Kujawsko-pomorskie – 330, Śląskie, – 173,

⁷ J. Wilkin, Rozdział 1. Polska wieś na tle kraju i Europy – synteza raportu, (w:) J. Wilkin, I. Nurzyńska (red.), Polska wieś 2016. Raport o stanie wsi, Warszawa 2016, s. 12.

⁸ GUS, Rocznik Statystyczny Rolnictwa 2016, Warszawa 2017, s. 112, https://stat.gov.pl/download/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5515/6/10/1/rocznik_statystyczny_rolnictwa_2016.pdf.

Opolskie – 58. Zatem w 2015 r. 55% takich gospodarstw rolnych było skoncentrowanych w czterech województwach: Warmińsko-mazurskie, Zachodniopomorskie, Podlaskie, Mazowieckie. Warto zaznaczyć, iż liczba ekologicznych gospodarstw rolnych przekraczała w 2014 r. próg 20 tys. gospodarstw rolnych w następujących państwach członkowskich Unii Europejskiej: Austrii, Francji, Grecji, Hiszpanii, Niemczech, Polsce, we Włoszech. Natomiast w 2014 r. powierzchnia użytków rolnych gospodarstw ekologicznych powyżej 10% % użytków rolnych ogółem znajdowała się w Czechach, Estonii, Łotwie, Szwecji (w przypadku Polski ten odsetek wynosił 4,3%).

Dane zawarte w „Diagnozie Społecznej 2015” wskazują, że rolnicy (podzielono ich na trzy kategorie: rolnicy produkcji roślinnej, rolnicy produkcji roślinnej i zwierzęcej, rolnicy produkujący na własne potrzeby) posiadają swoiste cechy jako grupa zawodowa, która odróżnia ją od innych grup zawodowych na różnych płaszczyznach dotyczących ich zachowań społecznych i charakterystyki demograficznej. Za najbardziej znaczące różnice należy uznać te, które odnoszą się do: wieku badanych – rolnicy ze wszystkich trzech kategorii byli starsi od ogółu badanych, ponad 70% rolników znajdowało się w związku małżeńskim (ten wskaźnik był niższy dla ogółu badanych), wyraźnie niższy odsetek internautów wśród rolników niż w całej grupie badanych, niski stopień znajomości języków obcych (poniżej 20%), zróżnicowany stopień poparcia dla demokracji (najniższy wśród rolników produkujących na własne potrzeby), niższy odsetek łamiących prawo w grupie rolników niż w całej grupie badanych (poza rolnikami produkcji roślinnej), zbliżony do poziomu w całej grupie odsetek zadowolonych z sytuacji finansowej, stabilna pozycja zawodowa (wyraźnie rzadziej zmieniali miejsce pracy), niższy poziom zadowolenia ze stanu zdrowia, odsetek nadużywających alkoholu poniżej 10% (tak samo jak w całej grupie badanych)⁹. Omówione dane sugerują, iż specyfika pozycji zawodowej rolników pozostaje w relacji z przejawianymi przez nich zachowaniami społecznymi, na które także wpływają czynniki o charakterze biologicznym (coraz wyższy poziom średniego wieku w tej grupie zawodowej). Należy także zauważyć, iż mieszkańcy wsi oraz rolnicy byli tymi grupami, które stosunkowo w najmniejszym stopniu uczestniczą jako obywatele i konsumenci w tworzeniu i rozwoju społeczeństwa informacyjnego.

⁹ J. Czapiński, Indywidualna jakość i styl życia, (w:) J. Czapiński, T. Panek (red.), „Diagnoza Społeczna 2015. Warunki i jakość życia Polaków”, Warszawa, listopad 2015, s. 317–327.

Jednakże to zjawisko wykluczenia cyfrowego jest coraz mniejsze ze względu na poprawę dostępu do Internetu oraz wzrost kompetencji komunikacyjnych mieszkańców wsi dzięki coraz szerszemu dostępowi do komputerów oraz telefonów komórkowych. O malejącej skali tego zjawiska świadczą dane z „Diagnozy Społecznej” z lat 2003–2015, które dotyczą zakresu korzystania w Internecie w różnych grupach społeczno – zawodowych oraz wśród osób mieszkających w różnych miejscowościach: w 2015 r. 50,5% rolników korzystało z Internetu (w 2003 r. zaledwie 1,7%), w 2015 r. dostęp do Internetu miało 57,3% mieszkańców wsi (w 2003 r. 12,8%)¹⁰. Najwyższy odsetek korzystających z Internetu był w 2015 r. wśród uczniów i studentów – 98,8% oraz wśród mieszkańców miast powyżej 500 tys. mieszkańców – 82,4%.

Rynek pracy na wsi – cechy charakterystyczne

Po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej w 2004 r. obserwujemy zjawisko zmniejszania się wielkości zatrudnienia w sektorze rolnictwa, łowiectwa i leśnictwa. Dane z Banku Danych Lokalnych GUS dla II kwartału z lat 2005–2017¹¹ wskazują, iż w porównaniu z II kwartałem 2005 r. (rok bazowy, 100%), wielkość zatrudnienia w ujęciu procentowym malała: 2006 r. – 96,0%, 2007 r. – 96,4, 2008 r. – 94,9%, 2009 r. 88,9%, 2010 r. – 84,5%, 2011 r. – 85,4%, 2012 r. – 84,2%, 2013 r. – 78,8%, 2014 r. – 75,6%, 2015 r. – 77,4%, 2016 r. – 73,1% , 2017 r. – 72,3%. Te dane BDL GUS, w ujęciu liczbowym, są przedstawione na wykresie „Zatrudnienie w sektorze rolnictwa, łowiectwa i leśnictwo; rybactwa w II kwartale – lata 2005–2017 (dane w tys. osób)”. Spadek zatrudnienia w tym sektorze był kompensowany wzrostem zatrudnienia w sektorze usług w miastach oraz wiązał się z procesami emigracji zarobkowej po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej.

Poprawiająca się od 2014 r. sytuacja na rynku pracy jest także widoczna w przypadku obszarów wiejskich i mieszkańców wsi, aczkolwiek należy wskazać, iż zjawisko bezrobocia na wsi posiada swoje specyficzne cechy, które

¹⁰ D. Batorski, 7. Technologie i media w domach i w życiu Polaków, (w:) J. Czapiński, T. Panek (red.), wyd. cyt., s. 386.

¹¹ Bank Danych Lokalnych GUS, RYNEK PRACY – rolnictwo – dane liczbowe z lat 2005–2017 (II kwartał), <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/dane/podgrup/tablica>.

odróżniają je od zjawiska bezrobocia, które występuje w przypadku mieszkańców miast. Można wskazać na jego następujące cechy:¹²

1. w latach 2002–2008 oraz od 2014 r. systematyczny spadek bezrobocia na wsi;
2. osób pozostających bez pracy jest więcej w mieście niż na wsi (w 2009 r. 832 914 osób na wsi i 1 059 766 osób w mieście, w 2016 r. 603 592 osób na wsi i 731 563 osób w mieście);
3. zarejestrowanych bezrobotnych kobiet na wsi jest mniej na wsi (w 2009 r. na wsi 427 006 kobiet na wsi i 539 415 kobiet w mieście, w 2016 r. 324 397 kobiet na wsi i 387 830 kobiet w mieście);
4. udział bezrobotnych zamieszkałych na wsi w ogólnej liczbie bezrobotnych według stanu na koniec 2016 r. w poszczególnych województwach wynosił: Podkarpackie – 63,0%, Świętokrzyskie – 56,3%, Lubelskie – 55,5%, Małopolskie – 52,4%, Warmińsko-mazurskie – 51,1%, Wielkopolskie – 48,2%, Kujawsko-pomorskie – 47,3%, Opolskie – 46,4%, Pomorskie – 44,9%, Mazowieckie – 44,7%, Zachodniopomorskie – 44,0%, Lubuskie – 43,8%, Dolnośląskie – 37,7%, Podlaskie – 37,1%, Łódzkie – 33,3%, Śląskie – 22,2%;
5. w latach 2009–2016 średni wiek osób pozostających bez pracy, które mieszały na wsi był niższy niż w mieście (w grudniu 2009 r. 35,3 lat na wsi i 37,8 lat w mieście, w grudniu 2016 r. 38,5 lat na wsi i 41,6 lat w mieście);
6. średni czas pozostawania bez pracy (przyjmując jako górną granicę 36 miesięcy) w przypadku mieszkańców wsi w latach 2009–2016 był wyższy niż w przypadku bezrobotnych z miast, ale w analizowanym okresie ta różnica zmniejszała się (w przypadku bezrobotnych z obu tych grup obserwujemy wzrost średniego czasu pozostawiania bez pracy);
7. w końcu 2016 r. zaledwie 13,8% bezrobotnych zamieszkałych na wsi miało prawo do zasiłku (dla porównania: 14,1% bezrobotnych zamieszkałych w mieście).

¹² Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, *Stan i struktura bezrobocia na wsi w 2016 roku*, Warszawa, 30.06.2017 r., <https://www.mpips.gov.pl/download/gfx/mpips/pl/defaultopisy/10487/1/1/Stan%20i%20struktura%20bezrobocia%20na%20wsi%20w%202016%20roku.pdf>.

Dochody mieszkańców wsi

Przystąpienie Polski do Unii Europejskiej stało się pozytywnym impulsem rozwojowym dla polskiej wsi nie tylko w zakresie dostępu do całego europejskiego rynku konsumentów, ale również przyczyniło się do rosnącego poziomu dochodów gospodarstw domowych rolników. Należy jednocześnie wskazać, że to zjawisko miało charakter uniwersalny i dotyczyło wszystkich grup społeczno – zawodowych w Polsce, aczkolwiek jego skala była zróżnicowana. Przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny w gospodarstwach domowych rolników wynosił w 2005 r. 2595,44 zł, a w 2015 r. 4496,24 zł. Największy wzrost dochodów w latach 2005–2015 nastąpił w przypadku gospodarstw domowych osób pracujących na własny rachunek. Szczegółowe dane na ten temat są widoczne na wykresie „Przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny w gospodarstwach domowych w Polsce w latach 2005–2015”.

Analiza danych zawartych w opracowaniu Głównego Urzędu Statystycznego „Sytuacja gospodarstw domowych w 2016 r. w świetle wyników badania budżetów gospodarstw domowych” z czerwca 2017 r. wskazuje, iż sytuacja gospodarstw domowych rolników w ostatnich dwóch lat nie pogorszyła się. Szczegółowe wnioski, które wynikają z lektury tego opracowania GUS, są następujące:¹³

1. poziom zróżnicowania dochodów, mierzony współczynnikiem Giniego dla Polski oraz według klasy miejscowości zamieszkania w latach 2004–2016, był odmienny w przypadku miast i wsi – dochody mieszkańców wsi były w całym okresie bardziej zróżnicowane niż dochody mieszkańców miast (a w 2013 r. odnotowano nawet wzrost wartości współczynnika Giniego w przypadku wsi);
2. przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny i wydatki na 1 osobę w gospodarstwach domowych rolników w 2016 r. wyniósł 1151 zł, a wydatków 815 zł (udział wydatków w dochodzie rozporządzalnym 70,8% i był niższy niż dla kategorii „Ogółem” – 76,7%);

¹³ GUS, *Sytuacja gospodarstw domowych w 2016 r. w świetle wyników badania budżetów gospodarstw domowych*, 02.06.2017, Warszawa, s. 5–6 i s.12–13, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/dochody-wydatki-i-warunki-zycia-ludnosci/sytuacja-gospodarstw-domowych-w-2016-r-w-swietle-wynikow-badania-budzetow-gospodarstw-domowych,3,16.html>.

3. jak piszą analitycy GUS w odniesieniu do danych z 2016 r.: „Najwyższy wzrost realnego dochodu rozporządzalnego zanotowano w gospodarstwach domowych rolników (o 11,0%)”¹⁴;
4. udział przeciętnych miesięcznych wydatków na 1 osobę na żywność i napoje bezalkoholowe w całości wydatków gospodarstw domowych rolników w 2016 r. wyniósł 31,5% (kategoria „Ogółem” – 24,2%);
5. udział przeciętnych miesięcznych wydatków na 1 osobę związanych z utrzymaniem mieszkania lub domu i nośnikami energii w całości wydatków gospodarstw domowych rolników w 2016 r. był najniższy wśród wszystkich grup społeczno-ekonomicznych;
6. przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny i wydatki na 1 osobę w gospodarstwach domowych na wsi wyniósł 1214 zł w 2016 r. (1106 zł w 2015 r.);
7. udział dochodu ze świadczenia wychowawczego „Rodzina 500+” w przeciętnym miesięcznym dochodzie rozporządzalnym na 1 osobę w gospodarstwach domowych na wsi, które otrzymywały to świadczenie w II-IV kwartale 2016 r., wyniósł 18,5% (w mieście 15,4%).

Niewątpliwie na zmianę poziomu dochodów gospodarstw domowych na wsi od 2016 r. wpływa rządowy program „Rodzina 500+”. 1 kwietnia 2016 r. rozpoczęła się realizacja tego programu na terenie całego kraju. Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej twierdzi w swoim raporcie z realizacji tego programu (stan na 31 lipca 2017 r.), że: „W całej Polsce z programu „Rodzina 500+”, świadczenia wychowawczego oraz 500+ w pieczy zastępczej, korzystało w lipcu br. 57,9% wszystkich dzieci do 18 lat. Świadczenie wychowawcze otrzymuje 57,21% dzieci do 18 r.ż. Na wsi odsetek ten wyniósł 64% W gminach miejskich 51%, a w miejsko – wiejskich 60%.”¹⁵ Jest to więc program, którego skutki finansowe są zauważalne w sposób bezpośredni przez większość rodzin mieszkających na wsi, które mają dzieci. Najwięcej rodzin z dziećmi do 18 r. życia na terenie gmin wiejskich jest objętych tym programem w województwie podlaskim,

¹⁴ Tamże, s. 4.

¹⁵ Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, *Raport Rodzina 500+*. Stan na 31 lipca 2017 r., Warszawa, sierpień 2017 r., s. 3, <https://www.mpips.gov.pl/wsparcie-dla-rodzin-z-dziecmi/rodzina-500-plus/dokumenty-i-opracowania/raport-rodzina-500-stan-na-31-lipca-2017-1/>.

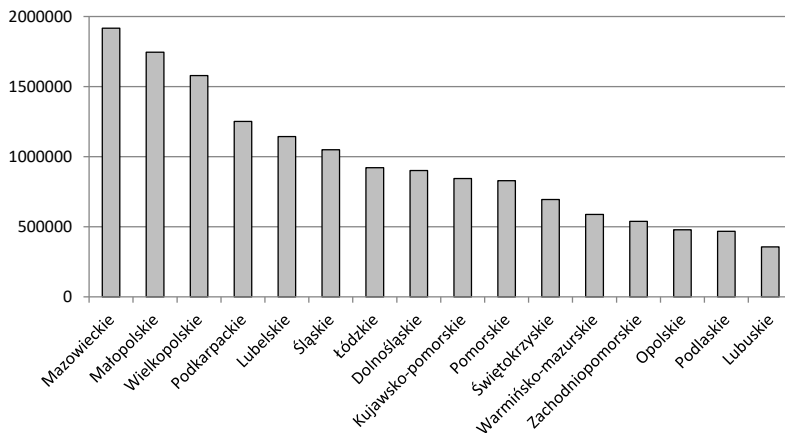
a najmniej w województwie opolskim. Szczegółowe dane na ten temat zawiera wykres „Udział dzieci uprawnionych do świadczenia wychowawczego wśród wszystkich dzieci w wieku do 18 r. życia w województwach – typ gminy (dane w %)”. Program „Rodzina 500+” powoduje dwojakie skutki dla rodzin, które są objęte tym programem – krótkoterminowe o charakterze politycznym (wpływają na preferencje partyjne dorosłych z rodzin objętych tym świadczeniem) oraz długoterminowe o charakterze świadomościowym (niewykluczony wzrost postaw akceptacji wobec egalitarnego modelu gospodarki kapitalistycznej, który jest typowy dla państwa skandynawskich).

Tabela. Tereny wiejskie według liczby ludności w przekroju województw
(dane w %)

Województwo	poniżej 5000	5000- 7499	7500- 9999	10 000- 12 499	12 500- 14 999	15 000 i więcej
Dolnośląskie	21,8	27,5	16,4	10,6	9,2	14,5
Kujawsko-pomorskie	23,6	31,8	18,9	8	11,1	6,6
Lubelskie	30,7	34,1	14,2	9,7	6,1	5,2
Lubuskie	41,6	37,8	17,1	3,5	-	-
Łódzkie	33	32,6	17,6	9,7	7,1	-
Małopolskie	4,4	14	19,7	17,4	10,5	34
Mazowieckie	20,1	29	17	16,5	7,8	9,6
Opolskie	13,6	32,8	38,7	9,4	5,5	-
Podkarpackie	7	21,1	22,7	17,8	15	16,4
Podlaskie	53,9	26,6	9,3	6,8	-	3,4
Pomorskie	14,7	17,6	17,7	13,5	4,9	31,6
Śląskie	8,3	20,2	13,7	24,9	15,3	17,6
Świętokrzyskie	20,1	20,9	21	17,1	11,6	9,3
Warmińsko-mazurskie	27	36	18,9	11,1	4,3	2,7
Wielkopolskie	12,9	30	23	12,9	2,5	18,7
Zachodniopomorskie	36,8	31,4	14,2	6,3	7,3	4

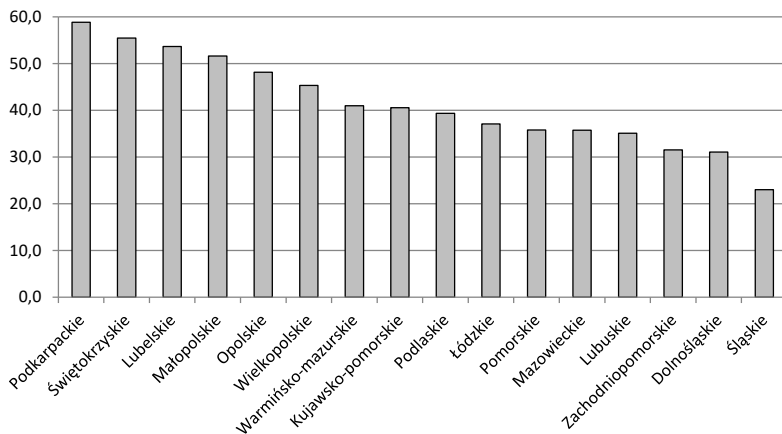
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Wykres. Ranking województw wg liczby mieszkańców wsi w ramach ogółu mieszkańców danego województwa w 2016 r. (dane w mln osób)

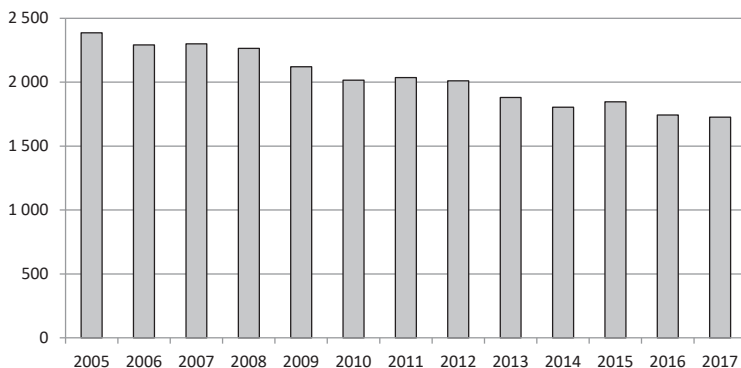
Źródło: obliczenia i opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Wykres. Ranking województw wg odsetka mieszkańców wsi w ramach ogółu mieszkańców danego województwa w 2016 r. (dane w %)

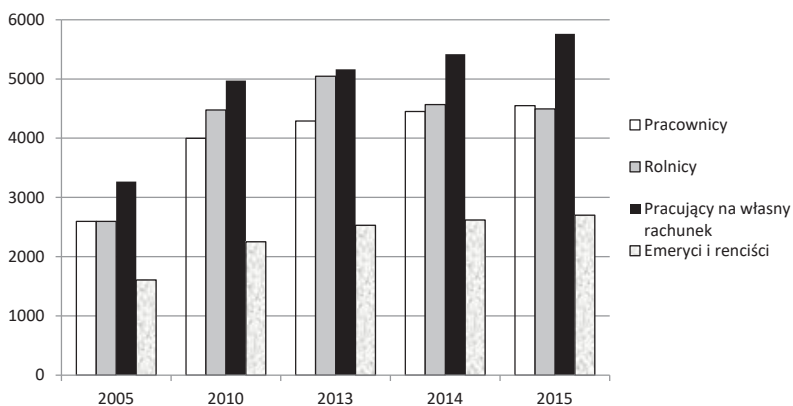
Źródło: obliczenia i opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Wykres. Zatrudnienie w sektorze rolnictwa, łowiectwa, leśnictwa i rybactwa w II kwartale – lata 2005–2017 (dane w tys. osób)

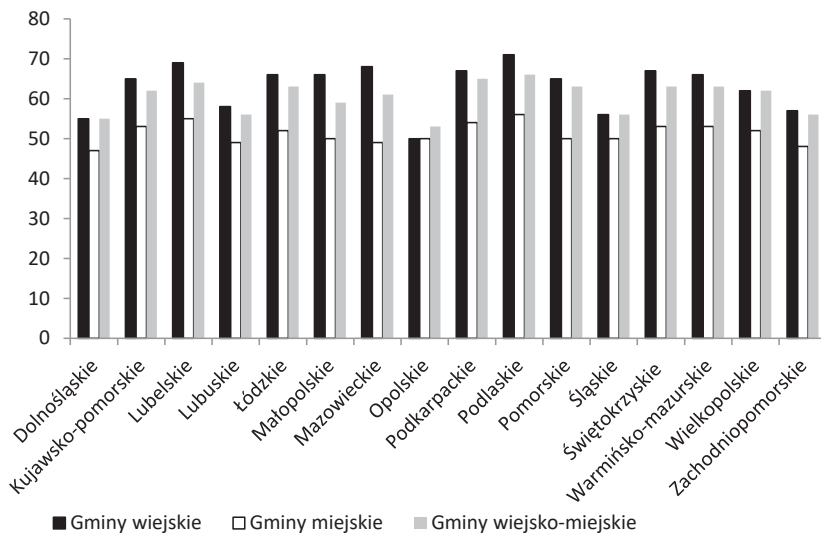
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Wykres. Przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny w gospodarstwach domowych w Polsce w latach 2005–2015 (dane w zł)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS („Rocznik Statystyczny Rolnictwa 2016”, s. 224).

Wykres. Udział dzieci uprawnionych do świadczenia wychowawczego w ramach programu rządowego „Rodzina 500+”. wśród wszystkich dzieci w wieku do 18 r. życia w województwach – typ gminy (dane w %)

■ Gminy wiejskie □ Gminy miejskie ■ Gminy wiejsko-miejskie

Źródło: opracowanie własne na podstawie – MRPiPS, Raport Rodzina 500+. Stan na 31 lipca 2017 r., Warszawa, sierpień 2017 r., s. 8-23, <https://www.mpips.gov.pl/wsparcie-dla-rodzin-z-dziecmi/rodzina-500-plus/dokumenty-i-opracowania/raport-rodzina-500-stan-na-31-lipca-2017-r/>.

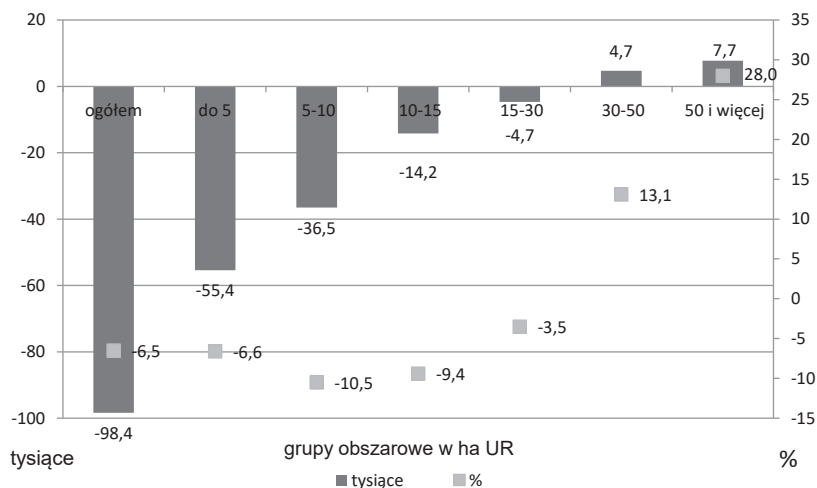
Ocena sytuacji społeczno-ekonomicznej w polskim rolnictwie w latach 2010 i 2016

Liczba i struktura obszarowa gospodarstw rolnych

Z analizy dostępnych danych statystyki powszechnej wynika, że w sposób ewolucyjny zachodzi postęp w racjonalizacji struktur rolniczych. Wiąże się to z procesami koncentracji ziemi i spadkiem liczby gospodarstw rolnych.

W 2016 r. w polskim rolnictwie funkcjonowało **1 410,7 tys. gospodarstw rolnych**. W porównaniu do 2010 r., w 2016 r. liczba gospodarstw ogółem zmniejszyła się o ok **98,4 tys. (o 6,5%)**. Więcej gospodarstw rolnych funkcjonuje tylko w rolnictwie rumuńskim.

Wykres 1a. Zmiany w liczbie gospodarstw rolnych według grup obszarowych pomiędzy rokiem 2010 i 2016

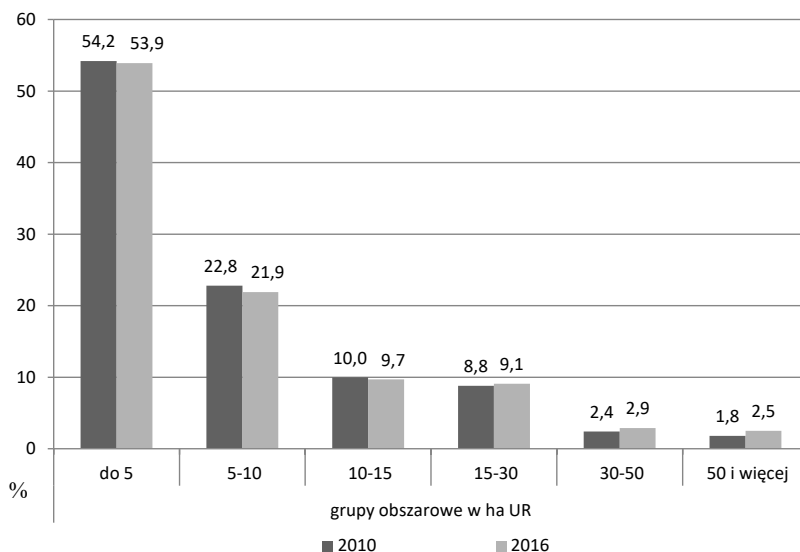

Źródło danych: GUS, Rocznik Statystyczny Rolnictwa i Obszarów Wiejskich 2013, Wyniki Badania Struktury gospodarstw Rolnych 2016

Zmniejszeniu ulegała liczba gospodarstw do 30 ha, a w największym stopniu spadła (o 10%) liczba gospodarstw z przedziału 5–15 ha, duże ubytki (o 7%) nastąpiły również w grupie gospodarstw do 5 ha. Wzrost liczby gospodarstw wystąpił dopiero w grupie gospodarstw o areale co najmniej 30 ha UR, a zwłaszcza o obszarze powyżej 50 ha UR (wzrost o 28%). Gospodarstwa o tym obszarze są z reguły zdolne skutecznej do konkurencji na rynku produktów rolnych i umożliwiają uzyskanie satysfakcjonujących dochodów z pracy w gospodarstwie rolnym.

Wprawdzie tylko nieznacznej poprawie uległa struktura obszarowa gospodarstw rolnych (wykres 1b). Nadal najwięcej jest małych gospodarstw do 5 ha UR. W 2016 r. stanowiły one ok. 54% ogółu gospodarstw, gospodarstwa zdolne do konkurencji wiąż stanowią niewielką grupę. W 2016 r. gospodarstwa powyżej 50 ha UR stanowiły tylko ok 5%, Polskie gospodarstwa tej wielkości stanowią tylko nieco ponad **4%** łącznej liczby gospodarstw powyżej 50 ha UR w UE, gdy liczba gospodarstw rolnych w Polsce stanowi ok. **13%** ogółu gospodarstw Wspólnoty.

Wykres 1b. Zmiany w strukturze obszarowej gospodarstw rolnych w latach 2010 i 2016

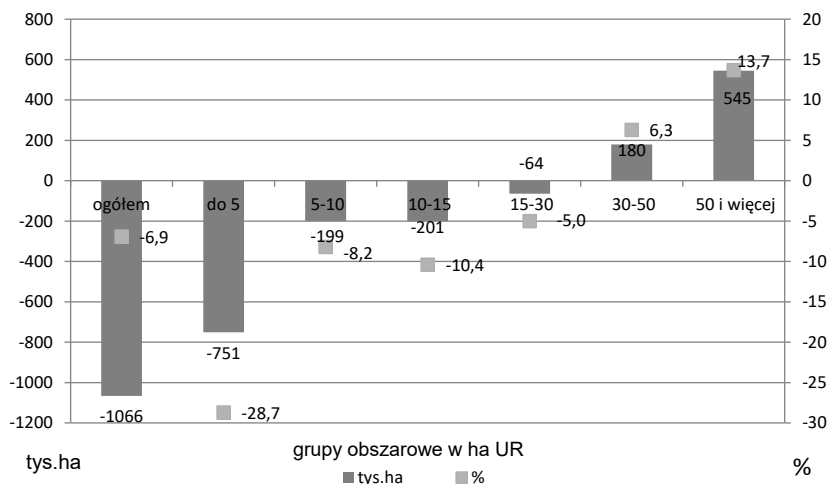

Źródło danych: GUS, Rocznik Statystyczny Rolnictwa i Obszarów Wiejskich 2013, Wyniki Badania Struktury gospodarstwa Rolnych 2016

Procesy koncentracji gruntów rolnych

Znacznie większy, niż zmiany w liczbie gospodarstw, był przepływ ziemi do gospodarstw rolnych większych obszarowo (wykres 2a).

Wykres 2a. Zmiany w obszarze użytkowania ziemi rolnej według grup obszarowych gospodarstw rolnych pomiędzy rokiem 2010 i 2016

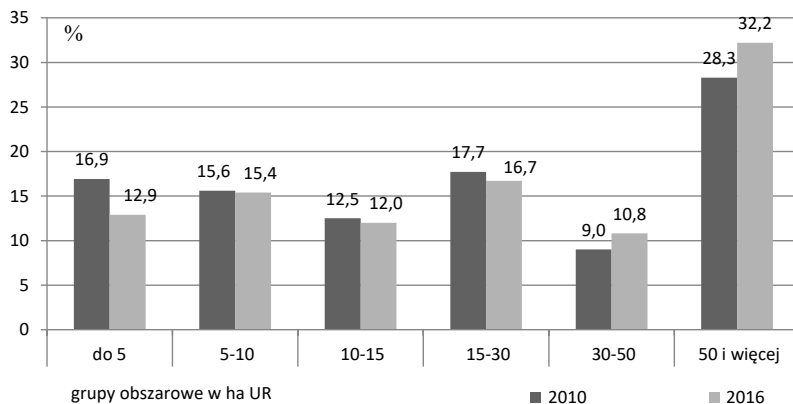

Źródło danych: GUS, Rocznik Statystyczny Rolnictwa i Obszarów Wiejskich 2013, Użytkowanie gruntów i struktura zasiewów 2016

Generalnie przebieg procesu koncentracji ziemi, należy ocenić jako pozytywny z perspektywy konkurencyjności polskich gospodarstw rolnych, zwłaszcza z perspektywy zasobowej. Uniwersalną prawidłowością było zmniejszenie powierzchni ziemi użytkowanej rolniczo w gospodarstwach do 30 ha UR. Ten spadek szczególnie zaznaczył się w zbiorze gospodarstw do 5 ha UR (spadek o ok. 29%). Zwiększył się natomiast areal ziemi w gospodarstwach o powierzchni co najmniej 30 ha UR, a zwłaszcza o obszarze 50 i więcej ha UR (wzrost o ok. 14%). W dyspozycji gospodarstw powyżej 30 ha areal było 43% z 14,4 mln ha UR, a w gospodarstwach 50-hektarowych i większych – 32%. Jednocześnie ziemia uprawiana w gospodarstwach do 5 ha UR, które uznawane są za nierozwojowe, pomimo spadku stanowiła 13%.

Nadal zakres koncentracji ziemi należy uznać za zbyt mały zarówno z perspektywy konkurencyjności rolnictwa, jak również zapewnienia bezpieczeństwa żywnościowego, albowiem w użytkowaniu gospodarstw 30-hektarowych i większych powinno znajdować się **ok. 75% ziemi rolnej**.

Wykres 2b. Zmiany w strukturze użytkowania ziemi rolnej według grup obszarowych gospodarstw rolnych pomiędzy rokiem 2010 i 2016

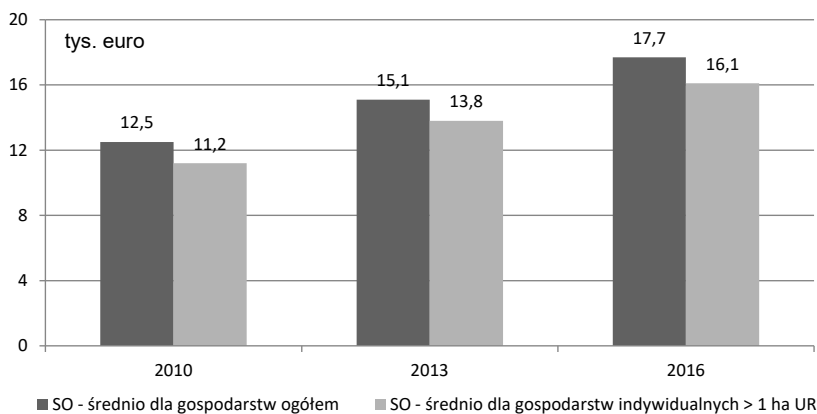
Źródło danych: GUS, Rocznik Statystyczny Rolnictwa i Obszarów Wiejskich 2013, Użytkowanie gruntów i struktura zasiewów 2016

Spadek liczby gospodarstw i wzrost koncentracji użytków rolnych, znalazł odzwierciedlenie we wzroście średniej powierzchni gospodarstwa z 8,9 ha w 2010 r. do 10,2 ha w 2016 r., tj. o ok. 15%. Z perspektywy sytuacji ogólnoeconomicznej w Polsce to zwiększenie należy uznać za znaczące. Jednak odbiega od dynamiki przeobrażeń w tej płaszczyźnie w krajach UE (zwłaszcza UE-15), a głównie od wymogów sprawności wytwórczej i ekonomicznej gospodarstw. Oznacza to, że mimo relatywnie dużego wzrostu średniego areалу polskiego gospodarstwa rolnego, zwłaszcza indywidualnego (o 29%) nadal nie twarży on teoretycznych warunków konkurencyjności. Ciągłe statystyczne gospodarstwo rolne w Polsce jest znacząco mniejsze niż gospodarstwo w krajach Wspólnoty, a zwłaszcza w porównaniu do państw, z którymi nasze gospodarstwa ze względu na asortyment produkcji z reguły konkurują.

Wielkość ekonomiczna gospodarstw rolnych w latach 2010 i 2016

Wraz ze zmianami w powierzchni gospodarstw zwiększa się także stopień specjalizacji i tym samym koncentrację produkcji (szczególnie zwierzęcej) w mniejszej liczbie gospodarstw. Procesy te prowadzą do wzrostu wielkości ekonomicznej znacznej części gospodarstw.

Wykres 3. Średnia wielkość ekonomiczna (SO – tys. euro) gospodarstwa rolnego

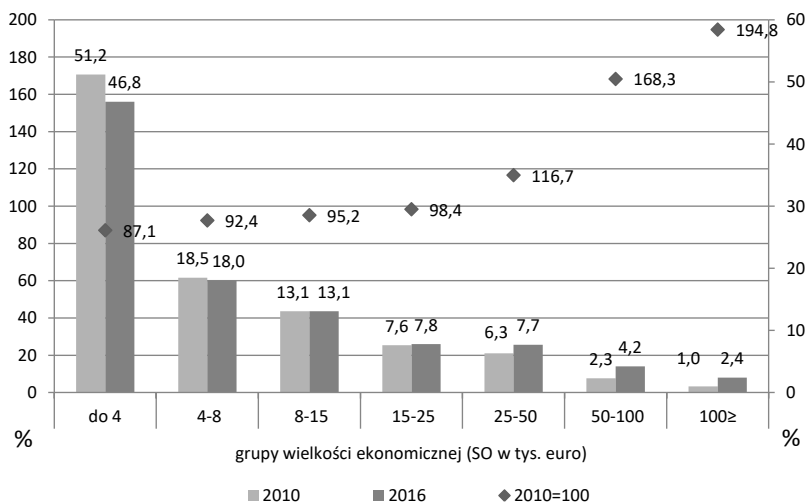
Źródło danych: GUS, Charakterystyka gospodarstw rolnych, PSR 2010; Charakterystyka gospodarstw rolnych, PSR 2010; Wyniki Badania Struktury gospodarstw Rolnych 2016

W 2016 r. wartość produkcji standardowej (SO) wygenerowanej przez gospodarstwo rolne w Polsce wynosiła 17,7 tys. euro i była to wielkość o 40% większą niż w 2010 roku (wykres 3). Ten wzrost był konsekwencją spadku liczby gospodarstw dysponujących niewielkim potencjałem ekonomicznym, się zwłaszcza grupy gospodarstw o wielkości ekonomicznej do 4 tys. euro (spadek o 17%), w tym do 2 tys. euro o ponad 50%.

Dynamicznie (o 38%) zwiększyła się liczba gospodarstw powyżej 25 tys. euro, zatem o wielkość ekonomicznej umożliwiającej konkurencję i stwarzających szanse na uzyskanie satysfakcjonujących dochodów z działalności rolniczej (wykres 5). Jednak łącznie ich udział zwiększył się **z 10 do 14%**, to takie

gospodarstwa stanowią relatywnie niewielką grupę (**202 tys.**). W Polsce nadal, pomimo spadku dominują gospodarstwa do 4 tys. euro SO, zatem nietowarowe stanowią **47%** (51% – w 2010 r).

Wykres 4. Zmiany w liczbie i strukturze gospodarstw rolnych według ich wielkości ekonomicznej

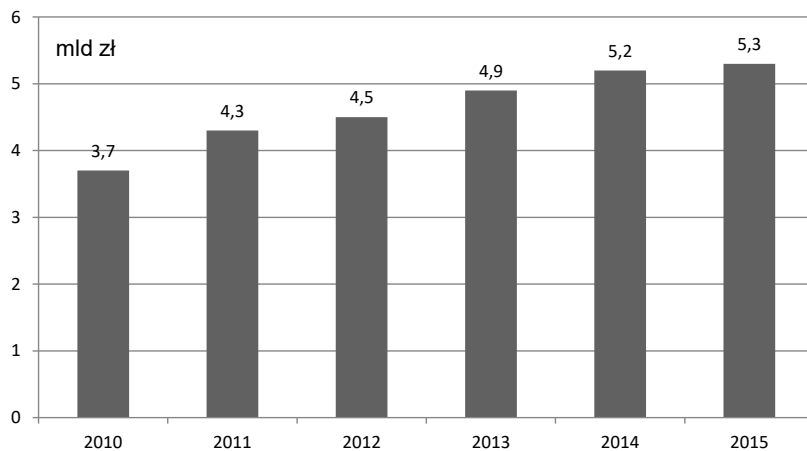
Źródło danych: GUS, Charakterystyka gospodarstw rolnych, PSR 2010; Wyniki Badania Struktury gospodarstw Rolnych 2016.

Techniczne środki trwałe

Wyposażenie gospodarstw rolnych w infrastrukturę rolniczą w coraz większym stopniu decyduje o efektywności ekonomicznej i konkurencyjności na rynku rolnym. Stanowi jednym z wyróżników rozwoju gospodarstw rolnych.

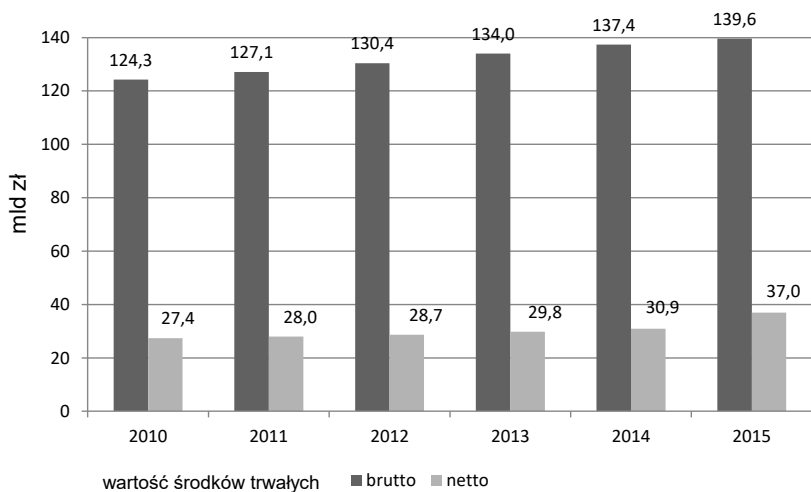
Warunkiem trwałego rozwoju rolnictwa i sprostania konkurencji ze strony innych państw są inwestycje, zwłaszcza inwestycje w maszyny, urządzenia techniczne oraz narzędzia. W tym dziale polskiej gospodarki niezwykle ważną rolę odgrywa bowiem postęp techniczny i technologiczny.

Wykres 5. Nakłady inwestycyjne w sektorze rolnym (ceny bieżące w mld zł, stan na 3.12)

Źródło danych: GUS, Roczniki Statystyczne Rolnictwa i Obszarów Wiejskich

Wykres 6. Wartość środków trwałych w sektorze rolnym brutto i netto (ceny ewidencyjne bieżące w mld zł, stan na 31.12)

Źródło danych: GUS, Roczniki Statystyczne Rolnictwa i Obszarów Wiejskich

W 2015 roku na inwestycje w sektorze rolnym (rolnictwie, leśnictwie, łowiectwie i rybactwie) wydatkowano 5,3 mld złotych i była to wielkość o 1,6 mld zł, tj. 43% większa niż w 2010 r. Tak duży wzrost działalności inwestycyjnej był możliwy, również dzięki wsparciu środkami Wspólnej Polityki Rolnej.

Nadal uzyskany w 2015 r. poziom inwestycji należy uznać za nie w pełni wystarczający, albowiem umożliwiłaby odnowienie majątku produkcyjnego w rolnictwie po **prawie 25 latach**, jednak jest to okres znacząco krótszy niż w latach wcześniejszych.

Wzrastający poziom nakładów na inwestycje w sektorze rolnym, skutkowało wzrostem wartości środków trwałych, zarówno brutto jak i netto. W 2015 r. w stosunku do 2010 r. wartość brutto majątku produkcyjnego w sektorze rolnym była **o 14% wyższa** i wynosiła **139,6 mld zł**, zaś netto – **37,0 mld zł** (wzrost o 35%).

Wyniki produkcyjne rolnictwa

W 2016 r. wartość produkcji globalnej rolnictwa w cenach bieżących wynosiła 103,5 mld zł i w porównaniu z rokiem poprzednim zwiększyła się o 4,8% w wyniku wzrostu produkcji roślinnej o 6,1%, jak również zwierzęcej o 3,4%. W ujęciu cen stałych wartość produkcji globalnej w 2016 r. w stosunku do roku poprzedniego zwiększyła się o 6,7% i był to wzrost większy niż w latach wcześniejszych. Wpłynął na to wzrost produkcji roślinnej (o 10,3%) oraz zwierzęcej (o 3,8%).

W ujęciu cen stałych wartość produkcji globalnej w 2016 r. w stosunku do roku poprzedniego zwiększyła się o 6,7% i był to wzrost większy niż w latach wcześniejszych. Wpłynął na to wzrost produkcji roślinnej (o 10,3%) oraz zwierzęcej (o 3,8%). W porównaniu z 2010 r. wartość zwiększyła się o 13,3%, co wskazuje na wzrost wolumenu produkcji przy malejących cenach.

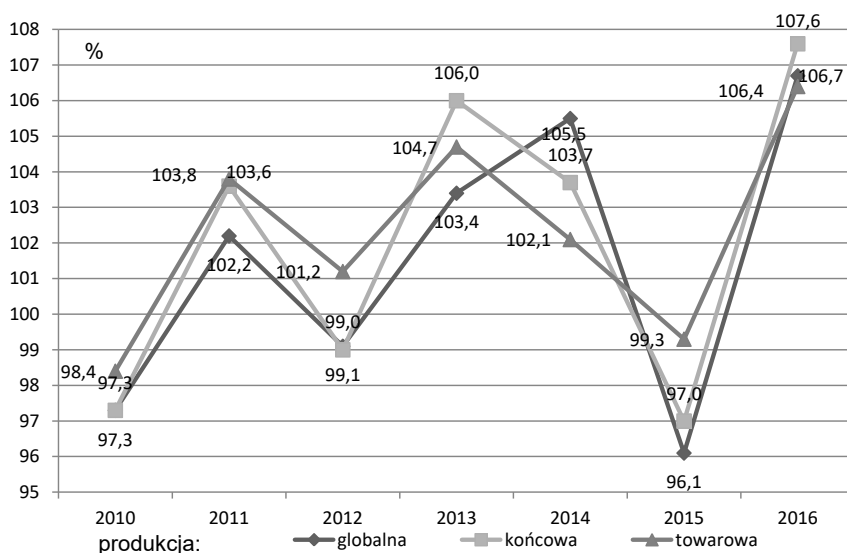
W zbliżonym tempie jak produkcja globalna rosła wartość rolniczej produkcji towarowej, a tempo wzrostu produkcji końcowej był znacznie wyższy, co wskazuje na wzrost zużycia pośredniego i intensywności produkcji oraz postępującą komercjalizację rolnictwa.

Zwiększające się wartości produkcji globalnej sektora rolnego towarzyszyła nieco mniejsza dynamika wzrostu wartości zużycia pośredniego. co w efekcie skutkowało nieznacznie większą dynamiką wzrostu wartości dodanej brutto, zwłaszcza w 2016 roku.

W 2016 r. zużycie pośrednie było o ok. 22% wyższe w porównaniu ze średnią 2009–2011. Zwiększeniu intensywności produkcji rolniczej towarzyszył wzrost wartości dodanej. W cenach bieżących wartość dodana brutto sektora rolnego w 2016 roku wyniosła 44 231 mln zł i było o 12,9% wyższa niż w 2015 roku. Równocześnie wartość dodana sektora w cenach stałych wzrosło o 2,8% i uzyskała poziom odnotowany w 2010 roku.

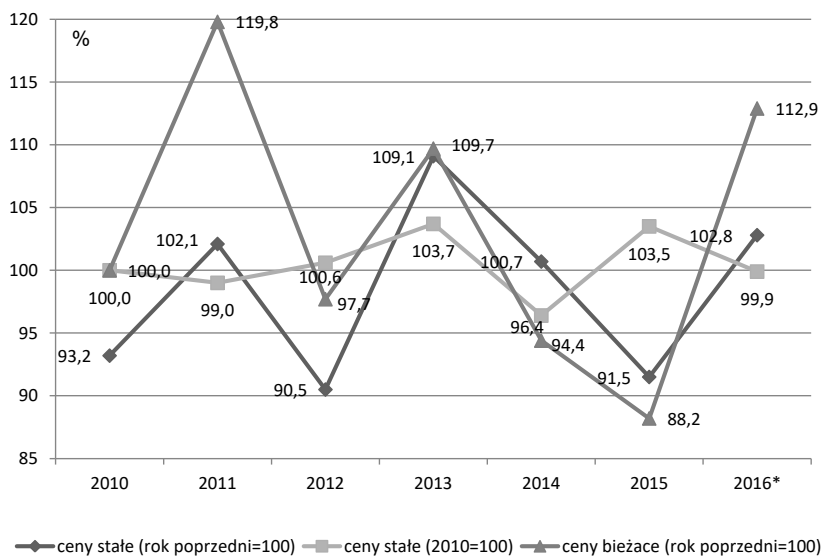
Udział rolnictwa w tworzeniu Produktu Krajowego Brutto w cenach bieżących wahał się w przedziale od 2,9% w 2013 do 2,4% w 2016. Po 2013 r. utrzymuje się trwała tendencja zmniejszania się udziału sektora rolnego w produkcji krajowym brutto, co jest efektem szybszego i bardziej stabilnego wzrostu nierolniczych działów gospodarki.

Wykres 7. Dynamika zmian wartości produkcji rolnictwa
(ceny stałe 2010, rok poprzedni = 100)

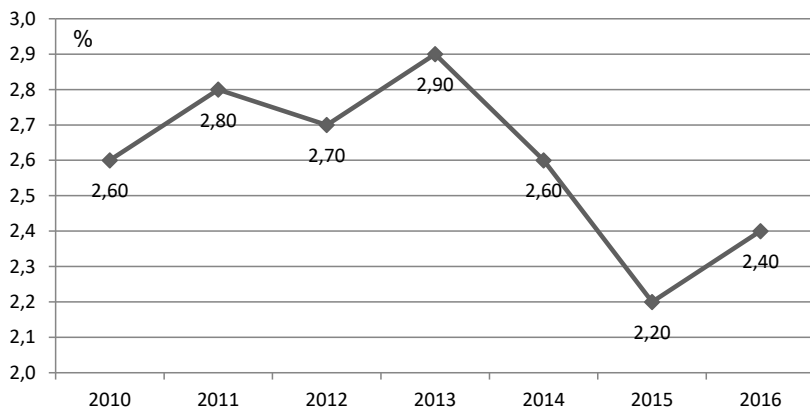
Źródło danych: GUS, Mały Rocznik Statystyczny 2017, Warszawa 2017.

Wykres 8. Dynamika zmian wartości dodanej sektora rolnego w latach 2010–2016

Źródło danych, GUS, Roczne wskaźniki makroekonomiczne, aktualizacja: 23.10. 2017.

Wykres 9. Udział sektora rolnego w tworzeniu Produktu Krajowego Brutto

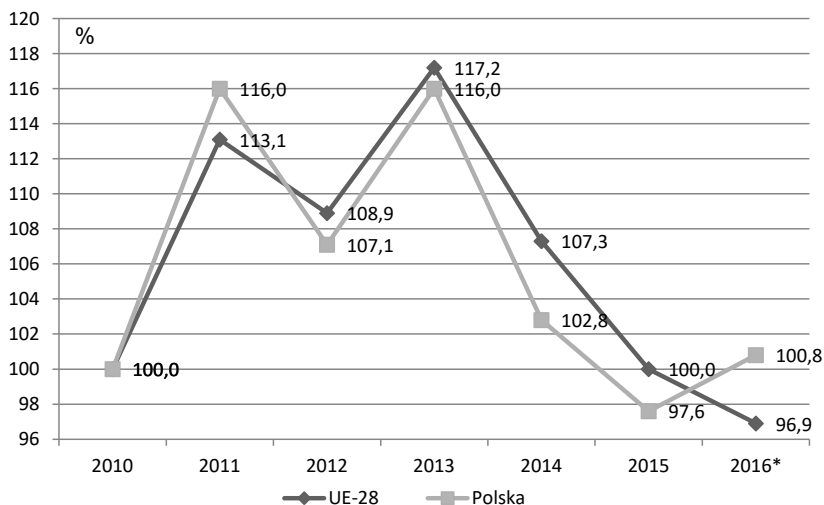

Źródło danych, GUS, Roczne wskaźniki makroekonomiczne, aktualizacja: 23.10. 2017.

Dochody rolników w Polsce

W roku 2016 dochód rolniczy w Polsce wyniósł **38 630** mln zł i był o ponad 12% wyższy w stosunku do roku 2015, a w porównaniu ze średnia 2009–2011 – o 19%. W ujęciu realnym szacowany dochód przedsiębiorcy rolnego w Polsce w roku 2016 był nieznacznie większy od zanotowanego w 2010 roku.

Wykres 10. Dynamika dochodu rolniczego w cenach stałych (2010=100).

Źródło danych: Eurostat, Rachunki Ekonomiczne dla Rolnictwa.

Od 2010 roku dynamika i kierunki zmian dochodu w ujęciu realnym w rolnictwie polskim i unijnym są zbliżone. Przykładem jest tutaj zmniejszenie dochodu w latach 2014 i 2015 powiązane ze ograniczeniem odstępu do rynków poza unijnych i silnym spadkiem cen w produkcji roślinnej. Przy czym szacuje się, że w przypadku rolnictwa w Polsce rok 2016 przyniósł poprawę dochodu w ujęciu realnym powyżej poziomu obserwowanego w roku 2010, jednak należy pamiętać, że poziom dochodów rolniczych w Polsce jest znacznie niższy niż większości krajów UE.

Sytuacja ludności wiejskiej na rynku pracy w Polsce

W ostatnich latach zachodzą pozytywne zmiany na rynku pracy w Polsce. Za uważalny jest stały wzrost poziomu zatrudnienia i spadek bezrobocia, również w odniesieniu do mieszkańców wsi. (tabela 1).

Tabela 1. Aktywność ekonomiczna ludności w wieku 15 lat i więcej według miejsca zamieszkania i związków z gospodarstwem rolnym (przeciętnie w roku – średnia arytmetyczna danych z czterech badań kwartalnych, 2017 – przeciętnie w I półroczu)

Wyszczególnienie	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Wskaźnik zatrudnienia:								
– ludności wiejskiej	50,4	50,4	50,4	50,3	50,9	51,6	52,6	53,5
• rolniczej	62,5	62,4	62,4	62,6	63,8	64,6	63,8	65,2
• bezrolnej	42,0	42,2	42,6	42,9	44,8	45,6	46,2	47,7
– ludności miejskiej	49,7	50,1	50,1	50,1	51,4	51,9	52,9	53,6
Stopa bezrobocia:								
– ludności wiejskiej	9,2	9,6	10,2	10,2	8,5	8,0	6,5	5,5
• rolniczej	5,1	5,5	5,7	5,9	5,2	4,6	4,6	3,4
• bezrolnej	13,1	13,2	14,1	13,6	10,5	9,6	9,5	6,5
– ludności miejskiej	9,9	9,7	10,0	10,0	7,8	7,2	5,9	4,9

Źródło: opracowano na podstawie GUS, Aktywność ekonomiczna ludności Polski w latach 2010–2012, Aktywność ekonomiczna ludności Polski. Kwartał IV 2016, Aktywność ekonomiczna ludności Polski I kwartał 2017, Aktywność ekonomiczna ludności Polski II kwartał 2017.

W pierwszym półroczu 2017 r. **6,5 mln** mieszkańców wsi w wieku w wieku 15 lat i więcej pracowało. Stanowili oni 53,5% populacji wiejskiej w tej grupie wiekowej. Wprawdzie skala zatrudnienia uległa wzrostowi, to nadal prawie co druga osoba nie pracowała. Jednocześnie co dwudziesta osoba aktywna zawodowo z terenów wiejskich miała trudności ze znalezieniem pracy (stopa bezrobocia 5,5%). Ta zbiorowość liczyła **0,4** mln osób i była **o 46%** mniej liczna niż w 2013 roku.

Stopniowo zanikają różnice w sytuacji na rynku pracy pomiędzy ludnością zamieszkałą w miastach i na wsi. Jednak nadal pozycja ludności wiejskiej na

rynku pracy jest gorsza niż ludności miejskiej. Świadczy o tym przede wszystkim wyższa stopa bezrobocia jawnego wśród mieszkańców wsi niż miast (tab. 1).

Na obszarach wiejskich mieszka więcej osób bezrobotnych zarejestrowanych w urzędach pracy. We wrześniu 2017 r. w urzędach pracy zarejestrowanych było **495,0 tys.** bezrobotnych zamieszkałych na wsi. Stanowili oni **44,3%** ogółu bezrobotnych, chociaż na wsi mieszka **40,5%** ogółu osób w wieku produkcyjnym.

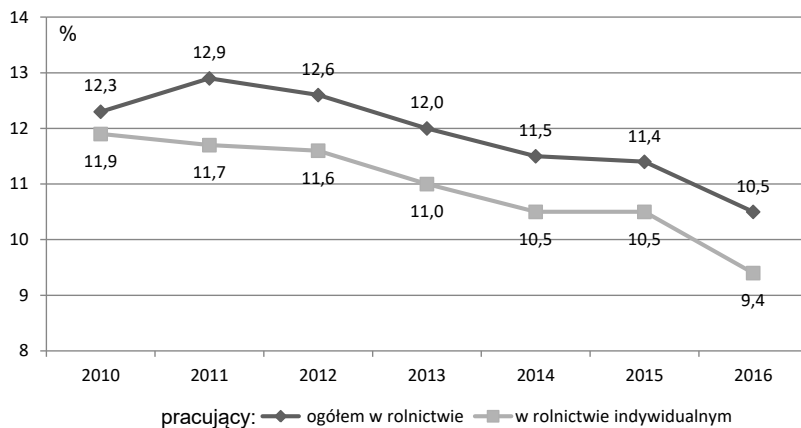
Analizując aktywność zawodową ludności wiejskiej należy stwierdzić, że niezmiennie utrzymują się relatywnie duże różnice w sytuacji na rynku pracy według związku z gospodarstwem rolnym. Położenie ludności nie związanej z gospodarstwem rolnym (bezrolna) na rynku pracy – pomimo poprawy – jest teoretycznie trudniejsze, nie tylko w porównaniu z ludnością związaną z gospodarstwem rolnym (rolnicza), ale także z ludnością zamieszkałą w miastach. Wprawdzie z biegiem lat te różnice malały, to niezmiennie cechą charakterystyczną dla wiejskiej ludności bezrolnej jest najniższy spośród trzech wymienionych grup wskaźnik zatrudnienia oraz najwyższa stopa bezrobocia (tab. 1).

„Lepsza” według oficjalnych statystyk pozycja ludności rolniczej na rynku pracy w porównaniu do bezrolnej wynika z rodzinnej organizacji pracy gospodarstwach indywidualnych, które zatrudniają nie tylko tych, których praca jest niezbędna, ale również tym członkom rodziny, których praca w gospodarstwie rolnym, ze względów ekonomicznych jest mało przydatna lub wręcz zbędna. Skutkuje bezrobociem ukrytym, którego wielkość szacuje się **na ok. 480** tys. osób w wieku produkcyjnym. Mimo że praca tej zbiorowości stanowi bardzo ważny aspekt społeczny i psychologiczny, albowiem eliminuje negatywne skutki wykluczenia oraz zmniejsza obciążenia dla finansów publicznych, to determinuje relatywnie niską wydajność pracy i uzyskiwane dochody. Tym samym faktyczny brak pracy na obszarach wiejskich dotyka **ok. 975 tys.** osób w wieku produkcyjnym, tj. **co 10. osobę z tej grupy wiekowej, zaś w miastach – co 22.**

Znaczenie sektora rolnego w zatrudnieniu ludności w Polsce

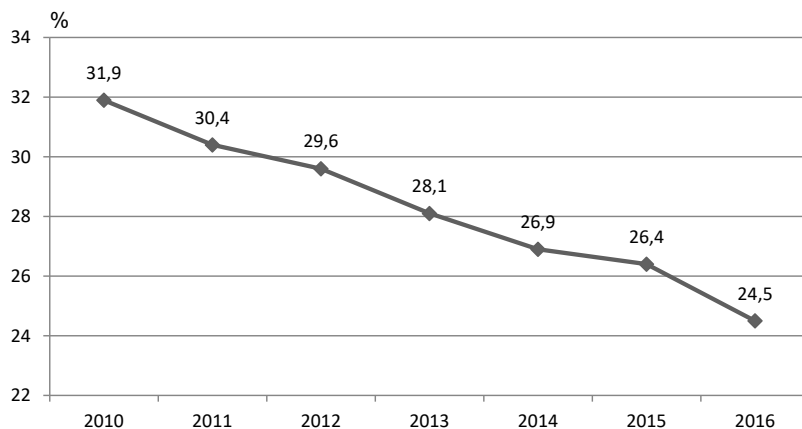
Wprawdzie wraz z rozwojem gospodarczym obszary wiejskie są w coraz mniejszym stopniu postrzegane jedynie przez pryzmat działalności rolniczej. Na skutek zmian strukturalnych rolnictwo daje zatrudnienie coraz mniejszej grupie osób.

Wykres 11. Pracujący w polskim rolnictwie ogółem i w rolnictwie indywidualnym (w %)

Źródło: Opracowano na podstawie danych BAEL za odpowiednie lata

Wykres 12. Pracujący w rolnictwie ogółem z obszarów wiejskich (w %)

Źródło: opracowano na podstawie GUS, Aktywność ekonomiczna ludności Polski w latach 2010–2012, Aktywność ekonomiczna ludności Polski. Kwartał IV 2016, Aktywność ekonomiczna ludności Polski I kwartał 2017, Aktywność ekonomiczna ludności Polski II kwartał 2017.

W 2016 roku w polskim sektorze rolnym pracowało ok. **1,7 mln** osób (10,5% ogółu zatrudnionych w polskiej gospodarce). Jest to skala ok. **15%** mniejsza niż w 2010 roku. Mimo że dynamika spadku udziału pracujących w polskim sektorze rolnym była znacznie **prawie 3-krotnie** wyższa niż średnio w rolnictwie unijnym, to nadal zatrudnienie w polskim sektorze rolnym należy do najwyższych w skali UE. **Ponad 2-krotnie** przewyższa średnią do UE-28. Wyższy wskaźnik zatrudnienia w rolnictwie występował tylko w Grecji i Rumuni. W konsekwencji polskie rolnictwo angażowało blisko 1/5 nakładów pracy UE-28.

Zmniejszenie znaczenia sektora rolnego zaznaczyły się również w zatrudnieniu mieszkańców wsi, którzy z przyczyn obiektywnych dominują (ok. 95%) wśród pracujących w sektorze rolnym. W latach 2010–2016 liczba pracujących w sektorze rolnym z obszarów wiejskich zmniejszyła się o **11%** i wynosił **niżej 1,56 mln osób**. Stanowią oni **25%** ogółu pracujących mieszkańców wsi.

Wraz ze zmniejszaniem się znaczenia działalności rolniczej jako miejsca aktywności zawodowej ludności wiejskiej wzrastało jej zatrudnienie poza rolnictwem.

Tabela 2. Pracujący według miejsca zamieszkania, statusu zatrudnienia i wybranych sekcji

Rok	Pracujący mieszkańcy							
	wsi (ogółem 100,0)				miast (ogółem = 100,0)			
	najem- nie	na wła- sny ra- chunek	w tym		najem- nie	na wła- sny ra- chunek	w tym	
			praco- dawcy	w rol- nictwie			praco- dawcy	w rol- nictwie
2008*	61,5	38,5	3,6	34,9	86,7	13,3	4,2	1,6
2017*	67,2	32,9	3,2	29,5	86,4	13,6	4,3	1,2

*I kwartał

Źródło: Źródło: opracowano na podstawie GUS, Aktywność ekonomiczna ludności Polski w latach 2010–2012, Aktywność ekonomiczna ludności Polski I kwartał 2017.

Pracujący najemnie poza rolnictwem w 2017 r. stanowili 67% (w 2008 r. – 62%) ogółu pracujących mieszkańców wsi. W miastach analogiczne wskaźniki wynosiły – 86 i 87%). W tym czasie udział pracujących na własny rachunek

zmniejszył się z 39 do 33% (w rolnictwie – 35 do 30%). Dla porównania, analogiczne wskaźniki dla pracującej zbiorowości ludności miejskiej były wyraźnie mniejsze i relatywnie stabilne (tab. 2). Źródłem tej sytuacji są zmiany zatrudnienia w rolnictwie (głównie indywidualnym), gdzie większość osób pracuje na własny rachunek (ok. 90–91%) i wzrost zarobkowania ludności wiejskiej (głównie rolniczej). Prawie 73% (64% w 2008 r.) pracujących mieszkańców wsi, to osoby pracujące w poza rolnictwem. Pracujący na własny rachunek, zarówno mieszkańcy wsi, jak i miast, to głównie osoby nie zatrudniające pracowników.

Niezmiennie najczęstszym sektorem pozarolniczego zatrudnienia mieszkańców wsi było przetwórstwo przemysłowe (31%), handel i (16%) oraz budownictwo (11%).

Podsumowanie

Kierunek przemiany struktury obszarowej i struktury użytkowania ziemi rolnej według wskazują na racjonalizację struktur rolniczych, profesjonalizację gospodarstw rolnych i komercjalizacji prowadzonej produkcji rolniczej. Ten proces stwarza możliwości bardziej efektywnego wykorzystania ziemi rolniczej i lepszego wykorzystania ekonomik skali do poprawy konkurencyjności polskich gospodarstw.

Wzrasta rola gospodarstw rolnych większych obszarowo, które skupiają coraz większy areał gruntów rolnych. Jednak mimo pozytywnych zmian w polskim rolnictwie, nadal udział gospodarstw względnie dużych, a przede wszystkim udział użytkowanej ziemi jest zbyt mały aby zapewnić bezpieczeństwo żywnościowe mieszkańców Polski i zasobową konkurencyjność naszego rolnictwa. W Polsce wciąż duże znaczenie mają gospodarstwa małe (do 15 ha UR), a zwłaszcza małe (do 5 ha UR), a udział gospodarstw stosunkowo dużych (powyżej 50 ha) wynosi mniej niż 3% i gospodarują na 32% całości UR. Podczas gdy w rolnictwie krajów o podobnym asortymencie produkcji, w gospodarstwach powyżej 50 ha skupione jest zwykle 80–90% całości UR.

Porównanie ulega również struktura polskich gospodarstw rolnych według ich wielkości ekonomicznej, mierzonej wielkością wytwarzanej Standardowej produkcji (SO). Jednak nadal blisko połowę (47%) stanowią gospodarstwa wytwarzające do 4 tys. euro. Z kolei udział gospodarstw dużych, a zwłaszcza bardzo

dużych (generujących powyżej 100 tys. euro SO) wynosi 2,4%, gdy rolnictwie krajów o podobnym asortymencie produkcji, gospodarstwach powyżej 100 tys. euro stanowią co najmniej 33%.

W ostatnich latach zachodzą pozytywne zmiany na rynku pracy w Polsce. Zauważalny jest stały wzrost poziomu zatrudnienia i spadek bezrobocia, również w odniesieniu do mieszkańców wsi. Zmniejsza się również liczba pracujących w rolnictwie. Nadal jednak utrzymuje się zbyt duże zatrudnienie, którego poziom ponad 2-krotnie przewyższa średnią unijną i należy do jednego z najwyższych ze wszystkich krajów Wspólnoty. systematycznie

Diagnoza sytuacji zasobowej, produkcyjnej, dochodowej i strukturalnej pozwala wskazać na pewne bariery stojące na drodze dalszego rozwoju polskiego rolnictwa; do najważniejszych należy zaliczyć:

- wadliwość strukturalna rolnictwa mierzona zarówno wyposażeniem w grunty rolne statystycznego gospodarstwa, jak i jego wielkością ekonomiczną; z punktu widzenia konkurencyjności polskiego rolnictwa na rynku wspólnotowym duże znaczenie ma zbliżenie cech gospodarstw rolnych, zwłaszcza w zakresie ich wielkości ekonomicznej do struktur w krajach o relatywnie wyższym poziomie rozwoju rolnictwa;
- utrzymująca się dużą liczbą pracujących, która powoduje niską wydajność pracy;
- słabe tempo odnawiania majątku produkcyjnego.

Wykazane słabe strony polskiego rolnictwa dowodzą konieczności dalszych zmian jego struktur wytwórczych i społeczno-zawodowych. Wsparcie zarówno dochodowe, jak i modernizacyjne, ze środków publicznych, w tym głównie z budżetu UE nadal będzie stanowić istotny akcelerator pożądaných procesów zmian.

Wspólna Polityka Rolna – aktualne problemy i rekomendacje do stanowiska Polski

Polska należy do największych beneficjentów Wspólnej Polityki Rolnej. W latach 2014–2020 polski sektor rolnictwa i obszary wiejskie zostaną wsparte z budżetu UE łączną kwotą ok. 32 mld euro z przeznaczeniem na realizację głównych priorytetów UE, jakimi są: zatrudnienie, zrównoważony rozwój, modernizacja, innowacje i jakość. Głównymi instrumentami realizacji tych priorytetów są płatności bezpośrednie (ok. 23,4 mld euro) oraz program rozwoju obszarów wiejskich (ok. 8,6 mld euro), które zostały dostosowane do konkretnych potrzeb kraju.

Dopłaty bezpośrednie w latach 2014–2020 pozostają jednym z najważniejszych instrumentów wsparcia rolników. Katalog realizowanych w Polsce płatności bezpośrednich w 2017 r. obejmuje:

1. jednolita płatność obszarowa,
2. płatność za zazielenienie,
3. płatność dla młodych rolników,
4. płatność dodatkowa,
5. płatności związane z produkcją (w następujących sektorach produkcji zwierzęcej: bydło, krowy, owce, kozy oraz w następujących **sektorach produkcji roślinnej**: rośliny strączkowe przeznaczone na ziarno, rośliny pastewne, buraki cukrowe, ziemniaki skrobiowe, pomidory, truskawki, chmiel, len i konopie włókniste),
6. przejściowe wsparcie krajowe (płatność do tytoniu niezwiązana z produkcją).

Należy podkreślić, że dla jednolitej płatności obszarowej stosowana będzie 100% redukcja w odniesieniu do części kwoty płatności przekraczającej poziom 150 tys. EUR.

Kwota środków unijnych przeznaczona w Polsce na płatności bezpośrednie za 2017 r. wynosi blisko 14,7 mld złotych. Dodatkowo, w budżecie krajowym przewidziano ok. 135 mln zł na realizację przejściowego wsparcia krajowego w sektorze tytoniu. Kwoty przeznaczone na poszczególne płatności przedstawia tabela 1.

Tabela 1. Koperta finansowa według rodzaju płatności bezpośrednich w 2017 r.

Rodzaj płatności bezpośrednich	Koperta finansowa na rok 2017*	
	[tys. euro]	[tys. zł]
Jednolita płatność obszarowa	1 525 099	6 564 331
Płatność za zazielenienie	1 023 556	4 405 590
Płatność dla młodego rolnika	68 237	293 706
Płatność dodatkowa	289 802	1 247 366
Płatność do bydła	173 485	746 715
Płatność do krów	153 420	660 348
Płatność do owiec	4 702	20 237
Płatność do kóz	269	1 158
Płatność do roślin strączkowych na ziarno	51 178	220 280
Płatność do roślin pastewnych	17 059	73 427
Płatność do chmielu	845	3 639
Płatność do ziemniaków skrobiowych	8 749	37 659
Płatność do buraków cukrowych	81 999	352 941
Płatność do pomidorów	2 836	12 205
Płatność do truskawek	9 948	42 817
Płatność do lnu	577	2 483
Płatność do konopi włóknistych	94	404
Płatność do tytoniu – grupa Virginia	20 036	86 240
Płatność do tytoniu – pozostały tytoń	11 246	48 404

* Podane kwoty nie uwzględniają redukcji kwoty jednolitej płatności obszarowej powyżej 150 tys. euro oraz dyscypliny finansowej. Kurs wymiany (wg. EBC z dnia 29 września 2017 r.) wynosi 4,3042 zł za 1 EUR.

Źródło: MRiRW

W 2017 r. wprowadzono zmiany w systemie płatności bezpośrednich względem roku 2016, które odnoszą się do wsparcia związanego z produkcją. Nadal będzie ono realizowane w 4 sektorach produkcji zwierzęcej (młode bydło, krowy, owce, kozy) i 8 sektorach produkcji roślinnej (buraki cukrowe, rośliny

wysokobiałkowe, owoce miękkie, ziemniaki skrobiowe, pomidory, chmiel, len, konopie włókniste), niemniej jednak w ramach przeglądu funkcjonowania tego instrumentu, wprowadzono zmiany w zasadach przyznawania płatności w sektorze młodego bydła, krów, owiec, roślin wysokobiałkowych, owoców miękkich i buraków cukrowych.

Poza zmianami w zasadach przyznawania niektórych płatności realizowanych w ramach wsparcia związanego z produkcją, uchylony został wykaz obszarów, które są wykorzystywane głównie do prowadzenia działalności pozarolniczej (takich jak lotniska, boiska sportowe i pola golfowe). Obecnie kierownik biura powiatowego ARiMR, w toku postępowania o przyznanie płatności, każdorazowo ocenia, czy prowadzenie działalności rolniczej nie jest znacząco utrudnione przez intensywność, charakter, okres trwania i harmonogram działalności pozarolniczej. Jeżeli warunek ten jest spełniony, grunty zostaną objęte wsparciem¹.

Pomoc w ramach nowego systemu wsparcia bezpośredniego jest przyznawana wyłącznie tzw. rolnikom aktywnym zawodowo. Celem tego rozwiązania jest lepsze ukierunkowanie wsparcia poprzez zapewnienie, że pomoc nie będzie trafiała do podmiotów, których cel działalności jest tylko w marginalnym stopniu związany z prowadzeniem działalności rolniczej. W związku z tym zasadniczo nie przyznaje się płatności bezpośrednich podmiotom, które administrują portami lotniczymi, wodociągami, stałymi terenami sportowymi i rekreacyjnymi, świadczą usługi przewozu kolejowego lub usługi w zakresie obrotu nieruchomościami, a jednocześnie kwota ich płatności przekracza 5 000 EUR. Podmiot prowadzący tego rodzaju działalność może jednak otrzymać płatności bezpośrednie nawet w przypadku, gdy przekroczony został próg kwotowy w wysokości 5 000 EUR, jeżeli udokumentuje on, że:

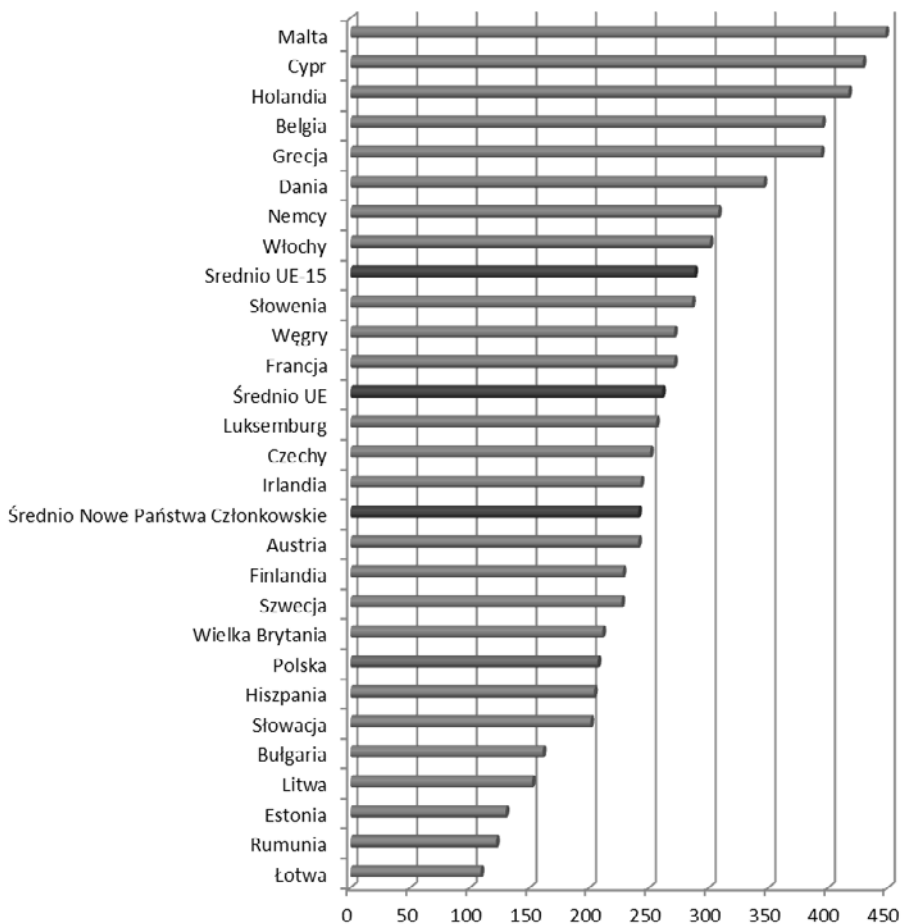
1. roczna kwota płatności bezpośrednich wynosi co najmniej 5% całości przychodów uzyskanych z działalności pozarolniczej,
2. działalność rolnicza nie ma charakteru marginalnego, tzn. łączne przychody z działalności rolniczej stanowią co najmniej 1/3 wszystkich przychodów, lub

¹ Źródło: <http://www.minrol.gov.pl/Wsparcie-rolnictwa/Platnosci-bezposrednie/Platnosci-bezposrednie-w-2017-r>.

3. główną działalnością gospodarczą lub przedmiot działalności stanowi wykonywanie działalności rolniczej.

Ma to na celu ukierunkowanie wsparcia na tych rolników, którzy mają potencjał oraz wolę aktywnego zarządzania gospodarstwem rolnym, w kierunku jego rozwoju.

Rys 1. Wysokość płatności bezpośrednich w państwach członkowskich UE w 2015 r.

Źródło: A. Biernat-Jarka, Płatności bezpośrednie w Polsce i UE, INFOS, nr 19(223) 2016.

Analizując średnią stawkę dopłat bezpośrednich do hektara, można stwierdzić, że nasze rolnictwo otrzymuje ok. 80% unijnej średniej, (czyli 207 euro²). Jedynie 7 krajów otrzymuje niższe dopłaty, natomiast warto zwrócić uwagę na różnicę w wysokości dopłat pomiędzy grupą państw, stanowiących tzw. UE-15 (kraje „starej” unii) oraz nowych członków. Rolnicy grupy nowych krajów członkowskich otrzymują wsparcie stanowiące 86% średniej kwoty płatności bezpośrednich w krajach Europy zachodniej.

Przy ocenie zróżnicowania stawek w poszczególnych krajach należy wziąć pod uwagę, że poszczególne państwa członkowskie mają możliwości przesuwania środków pomiędzy I a II filarem (płatnościami bezpośrednimi a PROW), co skutkuje wysokością płatności. Z takiego mechanizmu skorzystała m.in. Łotwa, która uznała, że należy dokapitalizować instrumenty związane z rozwojem obszarów wiejskich kosztem budżetu na płatności bezpośrednie i ma to odzwierciedlenie w wysokości płatności w przeliczeniu na hektar użytków rolnych (rys 1).

Badania przeprowadzone przez Komisję Europejską potwierdzają ważną rolę dopłat bezpośrednich we wspieraniu dochodów rolniczych we wszystkich krajach członkowskich. Szczególnie podkreśla się ich znaczenie jako mechanizmu stabilizującego poziom dochodów, ale także jako instrumentu przyczyniającego się do wdrażania zasad zrównoważonego rozwoju w praktyce rolniczej oraz wspierającego ochronę dóbr publicznych³. O ile kwestie związane ze stabilizacją dochodów rolniczych przestają być w debacie publicznej istotną przesłanką uzasadniającą potrzebę utrzymania obecnego poziomu płatności bezpośrednich to coraz istotniejszą kwestią pozostaje problem dóbr publicznych, który a ostatnia kwestia stanowi istotny problem społeczny, często podnoszony przy okazji debat dotyczących zasadności alokacji środków i przyszłego kształtu Wspólnej Polityki Rolnej.

O ile dopłaty bezpośrednie w początkowym okresie po ich wprowadzeniu miały za zadanie rekompensować to, co rolnicy tracili w wyniku porozumień międzynarodowych, liberalizujących wymianę handlową między krajami (m.in. Rundy Urugwajskiej GATT w 1986 r.), następnie uzasadniano funkcjonowanie tego instrumentu potrzebą stabilizacji dochodów rolników, obecnie podkreśla się ich znaczenie, w kontekście działań na rzecz ochrony środowiska i krajobrazu.

² Dane za 2015 r.

³ Evaluation of income effects of direct support, May 2011, Agrosynergie for the European Commission, DG AGRI, http://ec.europa.eu/agriculture/eval/reports/income/index_en.htm.

Europejskie rolnictwo nie tylko odpowiada za dostarczanie żywności i surowców, ale również zajmuje około 40% powierzchni gruntów⁴. W konsekwencji ma ogromny wpływ na stan środowiska na obszarach wiejskich i możliwości w zakresie korzystania z niego. W Europie obszary całkowicie naturalne są nieliczne, więc jakość środowiska zależy w dużym stopniu od sposobów gospodarowania gruntami. Rolnictwo dostarcza szereg dóbr i usług służących społeczeństwu, a które nie są dostarczane w ramach wolnego rynku, tj. w ramach normalnej wzajemnej zależności podaży i popytu. Przyjmuje się, że rynek jest najbardziej efektywnym mechanizmem równoważenia podaży i popytu (a więc w zakresie dostarczania dóbr prywatnych i świadczenia usług prywatnych). Jednakże w przypadku dóbr i usług wspólnych, które są istotne z punktu widzenia całego społeczeństwa (ale niekoniecznie z punktu widzenia jednostki), których nie da się generować poprzez mechanizmy rynku, istnieją wyraźne przesłanki dla tworzenia instrumentów polityki państwa, działających na rzecz ich ochrony.

Z punktu widzenia działalności rolniczej do takich dóbr i usług należą⁵:

- Różnorodność biologiczna terenów rolniczych, która maleje wraz z poziomem intensyfikacji rolnictwa, a której sprzyja gospodarka ekstensywna charakteryzująca przede wszystkim małe gospodarstwa rolne.
- Jakość i dostępność wody, które powiązane są z intensywnością nawożenia środkami chwastobójczymi, pestycydami, które przenikają do wód gruntowych i rzek. Działania na rzecz zmniejszania ilości azotanów, fosforanów i wykorzystywanych w rolnictwie substancji chemicznych przyczynia się do ochrony źródeł wody pitnej oraz różnorodności biologicznej rzek.
- Jakość i funkcjonalność gleby, która zależy od odpowiedniej gospodarki gruntami rolnymi, przyczyniając się do odbudowy materii organicznej, zapobieganiu erozji gleb.
- Prawidłowa gospodarka emisji dwutlenku węgla oraz redukcja emisji gazów cieplarnianych polegająca m.in. na utrzymywaniu trwałej powłoki roślinnej oraz odprowadzaniu odpadów roślinnych z powrotem do gleby.

⁴ Europejska Sieć na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (ENRD), Dobra publiczne i interwencja publiczna w rolnictwie, enrd.ec.europa.eu

⁵ Tamże.

- Bezpieczeństwo żywności, czyli kształtowanie prawidłowego systemu podaży żywności, utrzymanie potencjału do zrównoważonej produkcji żywności w przyszłości poprzez odpowiednie gospodarowanie gruntami i innymi zasobami.
- Krajobrazy rolnicze oraz na żywotność obszarów wiejskich, które powiązane są z kultywowaniem lokalnych tradycji przez ludność rolniczą, ale również utrzymaniu atrakcyjności obszarów wiejskich jako miejsca do życia i dla turystyki.

Typowe czyste dobra publiczne to np. klimat czy bioróżnorodność, powinny być rozpatrywane w kontekście globalnym. Jest to silnym argumentem za utrzymaniem finansowania odpowiednich polityk z poziomu ponadnarodowego.

Reasumując, należy podkreślić, że chociaż dopłaty odgrywają znaczącą rolę w kształtowaniu sytuacji finansowej rolników, należy zwrócić uwagę na to, że unijne rolnictwo staje się coraz mniej konkurencyjne wobec postępującej liberalizacji w światowym handlu produktami rolno-spożywczymi, czego przykładem jest m.in. porozumienie CETA (umowa o wolnym handlu z Kanadą). Jednocześnie ceny surowców rolnych charakteryzują się bardzo wysoką zmiennością oraz słabnie pozycja rolnictwa w ramach łańcucha dostaw, w którym coraz większą rolę w łańcuchu dostaw odgrywają sieci handlowe. Siła przetargowa rolników czy przetwórców żywności jest o wiele mniejsza i w efekcie uzyskują oni relatywnie niższe marże w porównaniu do handlu detalicznego. Stanowi to ważny argument w debacie nad przyszłością płatności bezpośrednich, jako instrumentu wspierania sektora rolnego w UE.

Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014–2020

PROW 2014–2020 dla Polski koncentruje się na trzech głównych celach, tj.: wspieraniu konkurencyjności i produktywności w sektorze rolno-spożywczym, zapewnieniu zrównoważonego zarządzania zasobami naturalnymi oraz działaniami w dziedzinie klimatu, a także osiągnięciu zrównoważonego rozwoju terytorialnego gospodarek wiejskich poprzez rozwój lokalnej infrastruktury, inwestycje w dziedzinie edukacji, kultury i usług publicznych, tworzenie nowych i utrzymanie już istniejących miejsc pracy. Program realizuje 6 priorytetów i 13

celów szczegółowych wyznaczonych dla unijnej polityki rozwoju obszarów wiejskich na lata 2014–2020. Są to:

- Priorytet 1: Wspieranie transferu wiedzy i innowacji w rolnictwie i leśnictwie oraz na obszarach wiejskich
- Priorytet 2: Zwiększanie rentowności gospodarstw i konkurencyjności wszystkich rodzajów rolnictwa we wszystkich regionach oraz promowanie innowacyjnych technologii w gospodarstwach i zrównoważonej gospodarki
- Priorytet 3: Wspieranie organizacji łańcucha dostaw żywności, w tym przetwarzania i wprowadzania do obrotu produktów rolnych, dobrostanu zwierząt i zarządzania ryzykiem w rolnictwie
- Priorytet 4: Odtwarzanie, ochrona i wzmacnianie ekosystemów powiązanych z rolnictwem i leśnictwem
- Priorytet 5: Wspieranie efektywnego gospodarowania zasobami i przechodzenia na gospodarkę niskoemisyjną i odporną na zmianę klimatu w sektorach rolnym, spożywczym i leśnym.
- Priorytet 6: Wspieranie włączenia społecznego, ograniczenie ubóstwa i promowanie rozwoju gospodarczego na obszarach wiejskich.

Politykę wobec obszarów wiejskich po roku 2013 charakteryzuje też wpisanie jej w szerszy kontekst przestrzenny. Tendencja ta przybrała na sile ze względu na zachodzące zmiany społeczno-gospodarcze i technologiczne, skutki ekologiczne oraz wyzwania i możliwości obszarów wiejskich. Nowa struktura drugiego filaru (sześć priorytetów zamiast trzech osi) nie doprowadziła jednak do znaczących zmian w przydziale środków finansowych na poszczególne działania. Na szczeblu państw i regionów pod względem strategii programowych i ustalania priorytetów pojawiła się duża różnorodność w realizacji polityki, co tłumaczyć należy potrzebą odwzorowania odmiennych potrzeb regionów wiejskich. Jeśli chodzi o spójność polityki rozwoju obszarów wiejskich z innymi politykami, to jej rdzeniem pozostaje wsparcie inwestycyjne rozwoju gospodarstw rolnych, płatności dla obszarów z ograniczeniami naturalnymi oraz działania ukierunkowane na zrównoważone rolnictwo (rys.1).

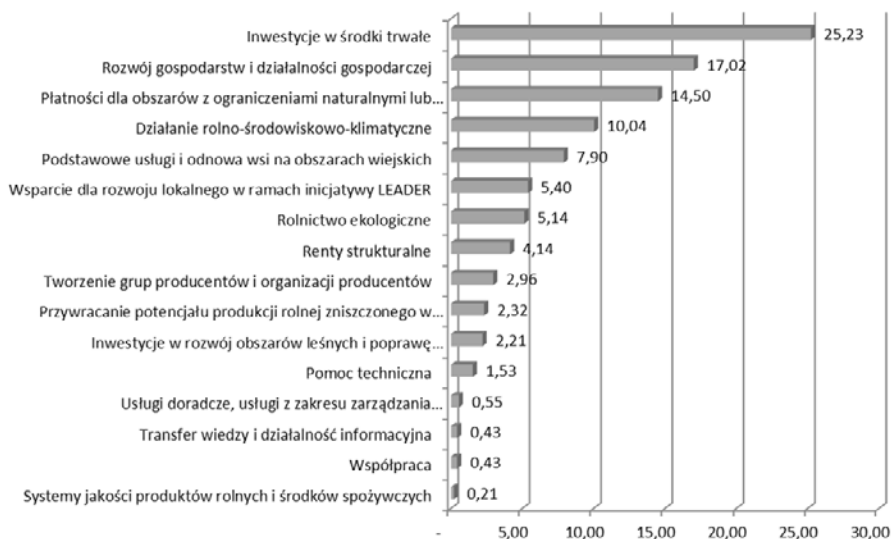
Tabela 1. Limit środków na poszczególne działania PROW 2014–2020

Działanie / poddziałanie		Limit środków (PLN*)	
Kod	Nazwa	ogółem	EFROW
1	Transfer wiedzy i działalność informacyjna	256 933 123,53	163 486 549,26
2	Usługi doradcze, usługi z zakresu zarządzania gospodarstwem rolnym i usługi z zakresu zastępstw	332 244 799,12	211 407 364,62
3	Systemy jakości produktów rolnych i środków spożywczych	123 926 171,06	78 854 229,43
4	Inwestycje w środki trwałe	15 200 204 502,29	9 831 839 113,77
5	Przywracanie potencjału produkcji rolnej zniszczonego w wyniku klęsk żywiołowych i katastrof oraz wprowadzanie odpowiednich środków zapobiegawczych	1 395 289 705,09	887 822 838,40
6	Rozwój gospodarstw i działalności gospodarczej	10 252 543 790,40	6 523 693 606,05
7	Podstawowe usługi i odnowa wsi na obszarach wiejskich	4 761 866 459,95	3 029 975 629,88
8	Inwestycje w rozwój obszarów leśnych i poprawę żywotności lasów	1 331 528 003,37	847 251 273,83
9	Tworzenie grup producentów i organizacji producentów	1 783 421 133,85	1 134 790 867,18
10	Działanie rolno-środowiskowo-klimatyczne	6 046 570 772,48	3 847 432 862,31
11	Rolnictwo ekologiczne	3 097 681 655,44	1 971 054 676,74
13	Płatności dla obszarów z ograniczeniami naturalnymi lub innymi szczególnymi ograniczeniami	8 738 637 293,62	5 560 399 161,58
16	Współpraca	256926164,16	163 482 119,36
19	Wsparcie dla rozwoju lokalnego w ramach inicjatywy LEADER	3 253 177 008,27	2 071 020 681,17
20	Pomoc techniczna	922 650 038,86	587 082 221,13
	Renty strukturalne	2 495 979 936,64	1 588 196 225,01
	RAZEM	60 249 580 558,11	38 497 789 419,72

*Szacunkowe limity finansowe zostały przeliczone wg kursu 4,4299 (kurs EBC z 29.11.2016 r.).

Źródło: ARiMR

Rys 1. Udział środków na poszczególne działania w ogólnym budżecie PROW 2014–2020 (%)

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych ARiMR

Z uwagi na opóźnienia w negocjacjach związanych z alokacją środków oraz kształtem poszczególnych działań programu, jego realizacja rozpoczęła się w 2015 r. Z informacji ARiMR wynika, że do końca września 2017 roku zrealizowano płatności w wysokości 1,8 mld zł wyczerpujące 13,33% całkowitego limitu wsparcia przewidzianego w programie. Biorąc pod uwagę zawarte umowy lub wydane decyzje o płatności, od początku wdrażania programu dokonano alokacji funduszy w wysokości 18,3 mld zł, co stanowi 31,53% wszystkich środków PROW. Natomiast w omawianym okresie złożono wnioski na łączną kwotę 26 miliardów zł, co stanowi 45,08% limitu programu. Z uwagi na różne terminy ogłaszanych naborów w poszczególnych działaniach, postępy w ich realizacji pozostają odmienne. Najwyższy wskaźnik wykorzystania środków, mierzony udziałem wartości zrealizowanych płatności w dostępnych w działaniu środkach, charakteryzuje płatności dla obszarów z ograniczeniami naturalnymi lub innymi szczególnymi ograniczeniami (30,77%), działania

rolno-środowiskowo-klimatyczne (27,86%), odraz płatności na rzecz rolnictwa ekologicznego (21,86%).

Warto podkreślić, że w wyniku naborów wniosków o wsparcie, w niektórych działaniach kwota wnioskowanej pomocy przekracza dostępny limit. Ma to miejsce w przypadku działania Podstawowe usługi i odnowa wsi na obszarach wiejskich, gdzie beneficjentami są gminy, powiaty lub ich związki, a inwestycje obejmują m.in. inwestycje w lokalne drogi, targowiska, gospodarkę wodno-ściekową, a także inwestycje w obiekty zabytkowe oraz pełniące funkcje kulturalne. W tym działaniu wartość złożonych wniosków o wsparcie wyniosła ponad 9 mld zł, co stanowi blisko 200% środków przeznaczonych na to działanie w latach 2014–2020.

Relatywnie dużym zainteresowaniem cieszy się działanie „Współpraca”, w którym wsparcie dotyczy tworzenia i funkcjonowania grup operacyjnych na rzecz innowacji (EPI) oraz realizacji przez te grupy projektów, których celem jest opracowanie i wdrożenie innowacji w zakresie nowych produktów. Do końca września 2017 r. w tym działaniu złożono 90 wniosków na kwotę 342 mln zł, co stanowiło 118% limitu środków przeznaczonych na realizację tego instrumentu.

Na pierwsze wnioski o wsparcie wciąż czekają działania mające na celu transfer wiedzy i działalność informacyjna oraz usługi doradcze, usługi z zakresu zarządzania gospodarstwem rolnym.

WPR po 2020 roku – dyskusje i stanowisko Polski

Reforma WPR po 2020 wymaga od państw członkowskich UE wspólnego zrozumienia celu i kierunku nowej polityki. Uważa się, że argumenty za reformą WPR po 2020 roku zostały już trafnie sformułowane podczas dyskusji, jaka przetoczyła się przez Komisję Europejską przed 2013 r., przy okazji przygotowań do reformy WPR na lata 2014–2020. Argumenty dotyczące konieczność przeciwdziałania zmianom klimatycznym, ochrony zasobów wodnych, zrównoważonego i wielofunkcyjnego rozwoju, zachowania różnorodności biologicznej pozostają aktualne i istnieje powszechny pogląd, że ta droga powinna być kontynuowana. W obliczu kryzysu globalnego i wyzwań gospodarczych przychylność społeczeństwa dla zwiększonych wydatków na jeden z sektorów gospodarki jest mniejsza, niż wcześniej. Dlatego podkreśla się, że istotnym komponentem

przyszłej polityki powinny być działania ważne, z punktu widzenia ogółu społeczeństwa, a więc środowiskowe funkcje rolnictwa, wpisujące się we wspomniane wcześniej nowe funkcje rolnictwa, jako dostarczyciela dóbr i usług publicznych.

Wśród innych wyzwań dotyczących WPR i polityki rozwoju obszarów wiejskich po 2020 roku wymienia się m.in: wzrost wydajności i przeciwdziałanie niskim dochodom w rolnictwie, ograniczanie ryzyka i niestabilności rynków, przeciwdziałanie odpływowi ludności z obszarów peryferyjnych i utrzymanie działalności rolniczej na obszarach o trudnych dla prowadzenia rolnictwa warunkach naturalnych, skracanie łańcuchów dystrybucyjnych i wsparcie drobnych gospodarstw rolnych, ochronę środowiska przyrodniczego (w tym gleb, zasobów wodnych, i różnorodności biologicznej) i krajobrazu kulturowego, dostosowywanie się do zmian klimatu (w tym ograniczanie emisji gazów cieplarnianych, przeciwdziałanie skutkom zdarzeń ekstremalnych), rozwój odnawialnych źródeł energii, bezpieczeństwo i jakość żywności, dobrostan zwierząt.

Podobnie jak w obecnej perspektywie finansowania, podział priorytetów odzwierciedla różne funkcje, jakie spełnia rolnictwo. Obok podstawowej, jaką jest zachowanie bezpieczeństwa żywnościowego, albo w uproszczeniu: produkcja żywności, poważną rolę w działaniach na rzecz ochrony środowiska i zapewnienie bioróżnorodności na obszarach wiejskich, produkcji energii ze źródeł odnawialnych (w tym m.in. z biomasy), czy też dążenie do redukcji emisji gazów cieplarnianych. Dlatego należy spodziewać się kontynuacji podejścia do kształtowania i wdrażania instrumentów polityki wobec wsi i rolnictwa odnoszących się do koncepcji zrównoważonego rozwoju, a więc działań na rzecz osiągnięcia równowagi w wymiarze ekonomicznym społecznym i środowiskowym.

Zasadniczą kwestią pozostają także napięcia pomiędzy działaniami sektorowymi i terytorialnymi a więc spójnością WPR z polityką spójności. W przyszłej polityce rozwoju obszarów wiejskich należy się spodziewać eksponowane dążenie do bardziej strategicznego i zintegrowanego podejścia, skoncentrowanego na zrównoważonym i harmonijnym rozwoju terytorialnym.

W debacie nad przyszłym kształtem WPR Polska wychodzi z założenia, aby nowe rozwiązania zapewniały równe warunki konkurencji na jednolitym rynku i były zgodne z traktatową zasadą równego traktowania obywateli UE ze względu na przynależność państwową oraz nie naruszały zasady niedyskryminacji

między producentami wewnątrz UE. Polskie stanowisko wobec wspólnej polityki rolnej Unii Europejskiej po 2020 r. zakłada m.in.⁶ utrzymanie dotychczasowych trzech komponentów WPR: wspólną organizację rynków rolnych, płatności bezpośrednie (I filar) oraz wsparcie rozwoju obszarów wiejskich (II filar). Jednocześnie podkreśla się potrzebę wzrostu poziomu finansowania oraz zachowania dotychczasowych kryteriów podziału środków na wsparcie rozwoju obszarów wiejskich przy jednoczesnym zapewnieniu większego zaangażowania pozostałych polityk unijnych na rzecz rozwoju wsi. Przyszła WPR powinna zapewniać równe warunki konkurencji na jednolitym rynku UE. Dlatego Polska domaga się wyrównania płatności bezpośrednich pomiędzy państwami członkowskimi. Za optymalne z punktu widzenia celów tego instrumentów kryterium podziału wsparcia bezpośredniego przyjmuje się jednolitą stawkę powierzchniową (ang. *flat-rate*) na powierzchnię UR. Jednocześnie podkreśla się, że należy dążyć do wprowadzania realnych uproszczeń systemu płatności bezpośrednich dla rolników i administracji. Stanowisko Polski wskazuje na konieczność wzmocnienia siły przetargowej producentów rolnych i przetwórców w łańcuchu żywnościowym. Instrumentem służącym temu celowi byłyby zachęty do tworzenia grup i organizacji producentów oraz spółdzielni, tak aby zwiększyć ich udział w rynku. Ważnym postulatem pozostaje potrzeba zachowania możliwości zastosowania preferencji (ukierunkowanego wsparcia) dla małych i średnich gospodarstw rolnych.

Stanowisko Polski podkreśla fakt, że ważnym elementem rozwoju obszarów wiejskich w ramach II filaru WPR powinno pozostać zwiększanie konkurencyjności i innowacyjności szeroko zdefiniowanego sektora rolno-żywnościowego. Konieczne jest zatem wspieranie transferu innowacyjnych rozwiązań do praktyki rolniczej, które pozwolą godzić krótko- i długofalowe cele ekonomiczne oraz publiczne, w tym związane z ochroną środowiska i klimatu.

⁶ Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Wspólna Polityka Rolna po 2020 roku – polskie priorytety, Dokument przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 16 maja 2017 r

KONGRES WSI POLSKIEJ W UNII EUROPEJSKIEJ

Praca zbiorowa pod red. Cezarego Olejniczaka

© 2017, Rada Krajowa SLD

Wydawca:
Rada Krajowa SLD
Złota 9/4, 00-019 Warszawa

ISBN 978-83-939164-2-9

foto: goodwp.com